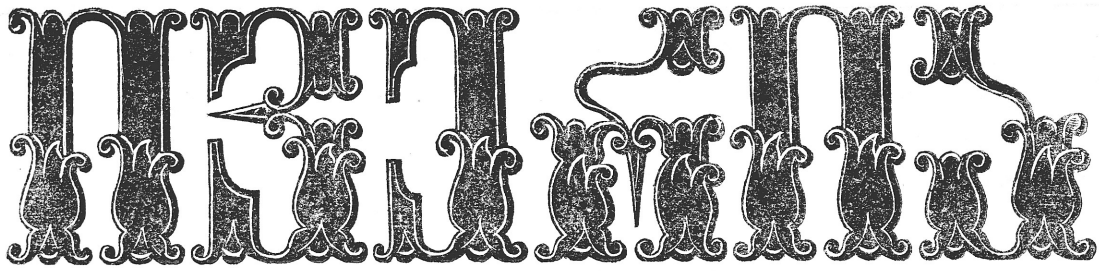

წიგნი
პირველი

№ 0 ივნი
1877 წ.

საზოლიტიკო და სალიტერატურო განკეთი.

გამოდის ხუთშაბათობით

ხელის მოწერა: ტფილისს, „ივერიის“ რედაქციაში, მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოკეის სახლების რეკონდ. № 5 ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

„ივერიის“ ფასი 1877 წელს.

თის თვისა, ეკვსავით და ეკვსავიანელად. . . 6 კაპ. —
თითო ნომერი . . . . . — 15 კაპ.

თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გააწარმებს და შიოკეის რედაქციას დასაბუთებლად გამოიწვევს წერილებს.
განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენაზე.

საძიებელი: I. დუნაიის მხედრობის შესახებ. — II. ომის ამბები. — III. საზოლიტიკო მიმდინარეობა. — IV. სპა ღობისა და სხვა სხვადასხვა, ლექსი გიორგი ობოლიანი. — V. წერილი რეკონდ ქართლიდან. — VI. ოსმალთა საქართველოზე, შავსეთი. — VII. მოლაგატე ბაშვი (მოთხრობა). — VIII. ზეინის ისტორიისათვის მასალა (დასასრული).

მსურველთ შიგნით მითხოვონ „ივერიის“ პირველის ივლისიდან პირველს მომავალს იანვრამდე. ფასი ამ ექვსის თვისა ოთხი მანეთია.

დუნაიის მხედრობის შესახებ

აწინდელის ომისათვის დღე-მარღვი ბაღჩანიის ნახევარ კუნძულზე და ამიტომაც ქვეყნის უმთავრესი ურანდებია დუნაიის მხედრობისკენ იყო და ანის მიქცეული. მართლაც და ამ ომის ავი თუ კარგი დაბოლოება დუნაიის მხედრობისკენ ანის დამოკიდებულები, რომელიც შეიცავს უზინატკეს ძალას მეომარის დაქმნისას. დუნაიის მხედრობის მოქმედება პირდაპირ იმ ადგილებზე უნდა გახდეს, რომელთა სუბიედი წარწერილია ამ ომისათვის დროშაზე. ეს გარემოება, სხვა რომ არა იყოს რა, საკმაოდ მძიმეებს იმ უზინატკეს ურანდებებს, რომელიც დუნაისკენ ანის მიქცეული და არა მცირე აზიისკენ, რომელსაც რასაკვირველია, აგრეთვე დიდი მნიშვნელობა აქვს ომის საზოგადო მიმდინარეობაში, მაგრამ ეს მნიშვნელობა იმდენად არსებობს, რამდენადც ვაკასიის მხედრობა აქედ გამომდინარეობს ოსმალეთის ჯარს და მით დუნაისკენ ოსმალეთს ძალას შეუძრავს.

ამის გამოცხადებით ვგვლან დიდის მოუთმენელობით მოელოდნენ მდ. დუნაის გადასვლას რუსის ჯარის მიერ. ამბობდნენ—აი ნამდვილი ომი მაშინ დაიწყება.

რუსის მხედრობას ორი უმთავრესი დაბრკოლება უდგა წინ დუნაისკენ: ოსმალთა დუნაის ფლოტი, რომელიც თავისი ჯარშიან სომხლებით იცავდა დუნაის, და ის ცხვე სიმაგრეები, რომელიც მდინარის მხარეზედ ანაზ აშენებულნი იმავე განსწავლეთა.

დიდი ხერხი და მეცადინეობა იყო საჭირო, რომ რუსის ჯარს ეგულა ეს დაბრკოლება აეცილებინა თავიდან და იმ ადგილს გადასულიყო დუნაის წყალსა, სადაც მტერი ეგულაზედ ნაკლებ მოელოდა. დუნაის მხედრობამ ეგულა ეს ხერხი და მეცადინეობა გამოიჩინა კიდევ და ორთავე დაბრკოლებას აუვიდა: ორი ჯარშიანი სომხელი დაღუპა და იმ ადგილს გადავიდა, სადაც ოსმალთა სრულებით არ მოელოდნენ. მაგრამ ისიც უნდა აღვიანროთ, რომ რუსეთის აწინდელ ომისათვის სოფი იმისთანა გარემოება შეემთხვა, რომელიც დიდი შემწეობა მიუხდ და ცოტად თუ ბევრად გაუადვილა ეს შირველი ბიჯი გამარჯვებისა (ე. ი. დუნაისკენ გადასვლა). ეს გარემოება იმაში მდგომარეობს, რომ რუმინამ რუსეთს მხარი მისცა. რაკი ეს მოხდა, რუსეთს მიეცა შეძლება, რომ სწრაფად და ბლომად თავისი ჯარი დუნაისკენ შეეკრიბინა. სურსათზედ, ჯარის საკვებზედ რუსეთს ბევრი ფიქრი და წრუნება აღარ მოუწია, რადგანაც რუსეთიდან რუმინისკენ რუმინის გზა ანის გაყვანილი, და გარდა ამის თვითონ რუმინისთან საზოგადო მოაზრობა, იმიტომ რომ რუმინის დღეს ის აღარ არის, რაც უწინ იყო, ახლა მოშენებულნი და გაკეთებულნი.

ერთის სიტყვით, ესეა თუ არა, ამ უძველეს რუსის ჯარის დუნაის აქითა ნაზირას მოქმედებს. რა განსწავლავს აქვს რუსის ჯარს და საითკენ მიქმანთაგს თვის მოქმედებას, ამისი ჯერ არაფერ იცის. მაგრამ რა განსწავლავს უნდა ქვეყნებს, მანინ ბაღვანის მოებს გერ ასწილდებს, სადაც დუნაისზედ ნაკლები დაბრკოლება არ მოკლეს.

დუნაისის მხედრობა, როგორც მოგვსსენებათ, ორ ალგასს გავიდა მდინარის აქითა ნაზირას გაღვანის ზირდაზირ და შიშინის ზირდაზირ, ქ. სისტოვას (რუშჩუკისა და ნიკოლის შუა). აქედან ბაღვანის მოებისკენ გზა ქ. ტინოვასზედ მიდის, და შემდეგ მთის აქით ქ. კასანდოვსზედ ადრინოვოლისაკენ. ამ გზის რუშჩუკის გზა ერთობს. ამ გზასზედ მოუხდებოდა რუსეთს ჯარის დაყენება, რადგანაც რუშჩუკში ოსმალების ჯარი ბლამათა ქეაგს, თორემ ოსმალს ჯარი უკან მოეჭრება რუსებს და საქმეს გაუჭირებს. ამის გამო რუსის ერთი ნაწილი ბელაშია, რუშჩუკის გზასზედ. ბოღვანისადაც ბევრი სხვა გზაც გადადის ბაღვანის მოებს, მაგრამ ჩვენ მხოლოდ შემოსენებულს გზას ვიხსენიებთ, რადგანაც რუსის მხედრობა ჯერ-ჯერობით მარტო ამ გზასზედ მოძრაობს და ეს გზა მართლად სხვა გზებსზედ უფრო უკეთესია და უფრო ნაკლებს სიმძლავს წარმოადგენს.

ის რუსის ჯარი, რომელიც გაღვანის ზირდაზირ გადავიდა დუნაისის აქითა ნაზირას, დობრუჟაში მოქმედებს (დობრუჟა ოსმალებისა, რომელსაც აღმოსავლეთით შავი ზღვა ესაზღვრება, ჩრდილოეთით და დასავლეთით დუნაისს მდინარე). დობრუჟა ჭაობიანი ალაგი არის და მდინარე მდებარეობს ჯანმთელობისათვის, მუტადრე საფხულში, როდესაც დიდი გვალვა იცის. ამის გამოცხადებით რუსის ჯარს დიდი დაბრკოლება მოკლეს თვით დობრუჟის ბუნებისაგან, თუ ოსმალები დიდ ხანს შეაყენებენ ამ ალგასს და წინ არ გაუშვებენ.

დობრუჟაში, დუნაიდან შავ ზღვამდე (ქ. ჩერნოვოდისადაც ქ. კუსტენჯამდე) რკინის გზა არის გაყვანილი, ამ გზის სიგრძეზედ გამაგრებული ადგილი მისდევს, რომელსაც ტროიანის თხილს (ТРОИАНСЬ ВАЛЪ) ეძახიან. ამ უძველეს ოსმალეთს 25,000 ჯარი უყენია დობრუჟაში ამ ადგილის დასაცავად. ამ ადგილამდე რუსის ჯარს არავითარი შესანიშნავი სიმძლავე არ შეეძობოდა. დობრუჟაში წასულა გვიპტეს შრინცი ქასანი, რომელსაც განსწავლავს აქვს რუსის ჯარი აქედამ წინ არ გაუშვას.

ბოლოს უნდა მოგვსსენებოთ, რომ ყველაზედ უკეთესი და უშიშარი გზა სტამბოლისკენ სერბიიდან მიდის

სოფიაზედ, ფილიპოპოლზედ და ადრინოვოლზედ. მაგრამ სერბია, როგორც მოგვსსენებათ, სხვა და სხვა მიხედვის გამო ომში არ ერევა და ამიტომ ეს გზა რუსის ჯარისთვის სრულებით უქმია. აი რას იწვეობის სტამბოლიდან ერთს ავსტრიის გასვლაში: „ოსმალებს მდინარე უშინათ, რომ რუსებმა სერბიაზედ არ გაატარეს თავისი ჯარი, რადგანაც ამ შემთხვევაში ოსმალეთი იმულებული იქნება დაქვაროს თოფ-ინარადი და უშინატკესთა სახელმწიფოთა გულმტკიცებულობაზე მიაგდოს თავისი საქმე. რუსეთმა რომ სერბიაზე გაატაროს თავისი ჯარი, ოსმალეთი ვერას გონივრად შეიმავრებს რუსის ჯარს და ღონე მიხდელი იქნება და სტამბოლს გულან დაინავს.“

მ მ ი ს ა მ ბ ე ბ ი.

იმ ომში, რომელიც წიგნითან გაიმართა 13 თიბათვეს, მოკლეს: სანერის ბატალიონის პოდპორუჩიკი შრადერი; გრუშინისკის პოლკისა შტაბს კაპიტანი ბარაგი და პოდპორუჩიკი სავინოვი; ტოვილისის პოლკისა შტაბს კაპიტანი აფანასიევი (ალექსანდრე), შარუჩიკი ისტოვინი, პოდპორუჩიკი რუდიევინი და შრამორუჩიკი სოფიევი და 118 ჯარისკაცი; დასტურეს: კავკასიის გრუნადერის დივიზიის უფროსი, დენერალ-მაიორი კომაროვი, დენერალის შტაბის პორუჩიკი ლამიკოვსკი; ერევანის პოლკის პოდპორუჩიკი ბარბაშევი 2; გრუშინისკის პოლკისა პოდპოლკოვნიკები სავინოვი და უშაკოვი. პორუჩიკი აფანასიევი, პოდპორუჩიკი თ. ბარათოვი 1; ტოვილისის პოლკის უფროსი პოლკოვნიკი რადიკერი, პოლკოვნიკი ალექსანდერი, მაიორი სულიკოვი; კაპიტნები: ბარკოვსკი, ანდრიევსკი; შტაბს-კაპიტნები: თ. ანდრუთინსკი, თ. ორბელიანი, მარკავრანი, პორუჩიკი სიეკოვი, პოდპორუჩიკი ჩოგოლოვსკი; შრამორუჩიკები: თურმიევი და ალააროვი; მინგრელსკის პოლკისა შტაბს-კაპიტანი კორენევი, პოდპორუჩიკი ვანსაძე და მიშენკო; გრუნადერის არტილერიის ბრიგადისა შტაბს-კაპიტანი გიშვილი, პოდპორუჩიკი ალთევი; დანისტის ირეკუგულიანის პოლკის უფროსი პოლკოვნიკი გვინიტაძე და 663 ჯარისკაცი; გაგარეს: შირველის კავკასიის სასერის ბატალიონის პოდპორუჩიკი შროტოპოვი, გრუშინისკის პოლკის კაპიტანი სავინოვი და პორუჩიკი ვანსაძე; ტოვილისის პოლკისა პორუჩიკი სავინოვი, პორუჩიკი ავაკი და 26 ჯარისკაცი.

20 თიბათვეს დენერალი ლორისმელიევი აისარადამ ანდოსტში მისულა. დენერალ გვიმანის ჯარი 21-საქი-სალილში დაბანაკებულა. ამ ჯარს ომი ჭკინისა მ-

გარჯისთან იმ ოსმალს ჯართან, რომელიც უარსიდან გამოსულა. ოსმალები ისევ უარსში დაბრუნებულან.

— 23 თიბათვეს მისი იმპერატორის უმადლესობა: კავკასიის მთავარ-სარდალი და მისი შვილი მის იმპერატორის უმადლესობა დიდი მთავარი ნიკოლოზ მისკილისძე, აგრეთვე შტაბის უფროსი მაცრიდამ ალექსანდრე ზოლში მიბმანებულან.

— ღერვალ ალსოვს ახსარები გაუდევრია და დიდი წარღვი მიუცია. ომში დაჭრილან ლაზისების ზოლკის უფროსი გოლიანოვსკი, ახალციხის ზოლკის ზარნიკი ბარონი კლეისტი და 20 ჯარის კაცი.

— 26 თიბათვეს ოსმალების სომალდებს ნიკოლაევსში ჯარი გადმოუსანათ, რომელიც როდესაც ჩვენები მისულან, ისევ უკან გაქცეულან. ამავე დროს ოსმალებს მუხანგატისთვის უშობარები უსრიათ. ჩვენის მხრით კი მოკლულან და ორი ჯარის კაცი დაჭრილი.

— სოფ. ასისოს ალების დროს თ. ნაკაშიძის და თ. ჯორჯაძის მიერ, 6 ჯარის კაცი მოგვაკლეს და 3 აფიცერი და 21 ჯარის კაცი დასჭრეს. დაღისტანში და თურგის ოლქში სრულად დამპყიდებულან. გარდა ალიბეგის შაივისა, რომელიც იხსერის ტყეში დამალულა.

— 46 თიბათვეს ღუნაიის მხედრობას დობრუჯში ბაბადი დაუჭერია. ტრანისის თხრილამდე რუსებს სრულებით გაუდევრიათ ოსმალები.

იმ ჯარის შესასებ, რომელიც სისტოიადამ მოძრაობს, შესანიშნავი ამბავი მოვიდა: 25 თიბათვეს ღერვალ გურგოვს ქ. ტირნოვს დაუჭერია და 3,000-ზე მეტი ოსმალს ჯარი გაუდევრია ოსმან-ბაზრისკან. ტირნოვის მცხოვრებნი დიდის აღტაცებით მიტყუებებიან თურქ რუსებს. ქალაქის ალების შემდეგ შარაკლისი გადუსრიათ სელმწიფესთვის. ბევრი სამხედრო ნიუთულობა და ალაფი დაჩხინათ რუსებს.

საზოლიტიკო მიმოხილვა

საზარანგეთი.—25 (13) თიბათვეს დაიშალა საოტონის დეპუტატთა პალატი. უკანასკნელი კრება დაიწყო შემდეგის სიტყვით, რომელიც წარმოჰსთქვა პალატის პრეზიდენტმა გრევიმ: „გიდრე გაცნობებთ ჩემს მიერ მიღებულ მოწერილობას, მე ძსურს გამოვუცხადო პალატს ჩემი გულითადი მადლობა ჩემდამი მარადის პატივისცემისათვის. ჩვენი ქვეყანა, რომელსაც მიჭმართავს ამ უამად პალატი, ეტყვის პალატსა, რომ ამ მოკლე-სნის განმავლობაში პალატს გულითადი სამსახური გაუწევია საო-

ტონის და რესპუბლიკისთვის. ქვეყანა გამოუცხადებს პალატს, რომ მას, პალატს, ანა ოდეს ან უღალატისა ხალხის მონდობილობისთვის. (დიდი ტაშის ცემა). შემდეგი წერილი მომივიდა შინაგანთა საქმეთა მინისტრისგან:

პარიჯი, 25 თიბათვეს 1877.

„უფო. პრეზიდენტო,—მაქვს პატივი მოგართთ დეპუტეტი, რომელითაც რესპუბლიკის პრეზიდენტმა სენატის ნება-რთვითა გადასწვიტა დეპუტატთა პალატის გადაყენება. გთხოვთ აცნობოთ ეს დეპუტეტი პალატს დეკლარაციას კრებაში.“

შემდეგ უფო. გრევიმ მაკ-მაგონის დეპუტეტი წაიკითხა: „რესპუბლიკის პრეზიდენტმა კონსტიტუციის მერუთი მუსლის ძალით სენატის ნება-რთვით, გარდაჭრევიტა:

- 1. დეპუტატთა პალატი გადაყენებულა.
- 2. აჩქევანის კრებანი სამის თვის განმავლობაში იქმნებიან შეუჩილნი ახალის აჩქევანისათვის.
- 3. სამინისტროს მოთავემ და შინაგანთა საქმეთა მინისტრმა აღსრულებაში უნდა მოიყვანონ ეს დეპუტეტი.

მარშალი მაკ-მაგონი, ჭერცოვი მაფრცისა.“

მაკ-მაგონს უსათუოდ ეთავილება რესპუბლიკის პრეზიდენტობა, რომ მარტო მაქენტის ჭერცოვობით ისენიებს თავისთავსა.

დეპუტატებმა დაიძახეს: „გაუმარჯოს რესპუბლიკას! გაუმარჯოს მშვიდობიანობას!“ და დაიძღვნენ.

მაკ-მაგონის დეპუტეტი სენატშიც წავითხულ იქმნა. ორთავე პალატის რესპუბლიკელებმა კომიტეტის დაასრება ისურვეს, რომლის წევროთ თვალ-უფრი უნდა ადგნონ და ადმინისტრაციის ყველა უწესობა აჩქევანის დროს მხედველობაში იქნინონ.

მეორე დღეს რესპუბლიკის დასის სენატობმა დეკლარაცია გამოაცხადეს, რომლითაც აუწევებ საფრანგეთის ხალხს, რომ სელმეორედ ხალხმა უნდა ამოაჩიროს ის 369 დეპუტეტი, რომელთაც მთავრობის წინააღმდეგი წინადადება მიიღეს 19 თიბათვეს, თუ ჭსურს პირველად და უკანასკნელად დაუმტვიცოს ქვეყანას, რომ მხოლოდ რესპუბლიკას საფრანგეთის დამტკედი და კეთილმდგომარეობის დამდგინებელია.

— მანამ პალატს გადაყენება, მთავრობას დევნიდა ყურნალ-გაზეთებს და სხვა და სხვა კერძო პირთა, რომელიც ცოტადენ წინააღმდეგობას იჩენდნენ ახალის სა-

მინისტრისადმი. დეპუტატებისათვის კი სიტყვის პირი-
რიდამ გამოგვლევას მთავრობას არ შეეძლო, რადგანც კა-
ნონის ძალით დეპუტატის დასჯა პალატის ნება დაურთვე-
ლად შეუძლებელია. მაგრამ კი ესაა, რადგანც დეპუტატები
კერძო პირნი არიან, მთავრობა ყოველ დონისძიებას ის-
მარს, რომ ყოველი თავისუფალი აზრი და სიტყვა იმა-
თაც აუკრძალვას. ამის გამოცხადებით რესპუბლიკულ სენა-
ტორებს ერთი რაზმად მომეტებული შრომა მოკლათ: რის
თქმა და გარკვევა დეპუტატებს აღარ შეუძლიანთ, მას მათი
მომხრენი სენატორები ჭეშნულად ბუნ. ამის გამოცხადებით
რესპუბლიკის დასის სენატორებს ხშირად ექმნებათ ყრი-
ლობა და ხშირად წარმოსთქამენ სიტყვას, მანიფესტებს
გამოსცემენ და გაავრცელებენ მთელს საფრანგეთში.

გამბეჭდვამ თითქო ამ შემთხვევათაც ისარგებლა და
ერთს კერძო ყრილობაში წარმოსთქამა სიტყვა, რომელიც
უკანასკნელი მანიფესტი იქმნება რესპუბლიკელებისა. გამ-
ბეჭდვამ ესთქვა: „რას დავესწარით? თსუთმეტის თვის წი-
ნად გამოცხადებულს საჯის სურვილს, დღეს უფრო აზა-
ვინ ათხრებებს, აი რას დავესწარით. ჩვენ სულმოდრედ არ
ჩვენს უნდა შევუდგეთ და ვვლასუდ უწინარეს ყოველ
დონისძიებას ვისმართ, რომ რაგორცე ჭეშმარიტებს
თავი არსად არ გამოტყვოს და საჯის არ დაქანას. არ-
სად არ იქმნება არც ყრილობის თავისუფლება, არც წე-
რა-ბეჭდვისა, არც არაერთი თავისუფალი სჯა და პასი.
იმედი გვაქვს, რომ ამ გვარად განწყობილი საფრანგეთი,
მთელს ქვეყნის წინაშე თავის-თავს უარ-ტყვოს, რასაგ-
ვირველია, ჩვენდა სსსარგებლად. (სიტყალი და ტაშის
ცემა.)

„პატონებო, თუ ამში მდგომარეობს ჩვენთა მო-
პირდაპირეთა პოლიტიკა, დიდი წინასწარმეტყველობა არ
მომინდება, რომ ვსთქვა—მაგ პოლიტიკას ქაჩი წაიდებს
რაგორც ბუძუელსა. ამით არ იცინა, რომ საუკველთა
არჩევანი ესაა ის აღარ არის, რაც უწინ იყო; ესაა სად
სი იმოდენად გამოცდილია, რომ შეუძლიან მტვიცედ
დაიჭარხს თავისი თავი და თვითარე წინ-გაუშევს თა-
ვის საქმეს. იგი იქმნება უწინ მოწილი იყო, იქმნება
თვალასკეული, ავლიდად ამოული და მსთალი იყო, მაგ-
რამ ეს დრო დიდი ხანია განჭქვას (ჭო, მარტალია). ეს-
და ვერ ჭეშავებთ ერთს იმისთანა მამულის შვილს, რა-
მელიც გულში არ იყოს დარწმუნებული, რომ უსაჭინოე
ნი მმარტველობა საფრანგეთისათვის რესპუბლიკა; ვერც

ერთს ვერ ჭეშავებთ, რამელსაც არ ესმოდეს, რომ მსა-
ლად რესპუბლიკელებს შეუძლიანთ რესპუბლიკა წარ-
მართონ (დიდი ტაშის ცემა).

„უტეო არ არის, პატონებო, რომ რესპუბლიკის
მკვიდრი და ნაყოფიერი დადგენა საფრანგეთში მხოლოდ
რესპუბლიკელებს შეუძლიანთ. ამიტომაც საფრანგეთში 20
თებურვალს 1876 წ. ამოიწიან გულწრფელი და სინილის-
ანი რესპუბლიკელები, რომელნიც, თქვენსკეტის თვის გან-
ლის შემდეგ, უფრო მტვიცედ არიან შეერთებულნი,
ვიდრე არჩევანის პირველს დღეს (ძალიან კარგი, ტაშის
ცემა).

„მოწველენო სულწიფიერო, ჩვენნი მტვიცნი, რასავეირ-
ველია, ყოველგვარ უწესაებას და მუქარას მოჭსტიდებს
სჯლს, მაგრამ ვერას გასწვობენ. გულდინჯად იყვიით,
ველა ამ მანქანებს წინ დავასვდრებთ ნამდვილს გან-
ხიერებას და ჭეშმარიტს სარგებლობასა სამშობლოსის.
ფლიდობას და ქვეშ-ქვეშობას წინააღმდეგენთ გულწრფე-
ლობას;—მუქარას წინააღმდეგენთ მსხეობასა. ჩვენს წინა-
აღმდეგებს ჩვენ დაუმტვიცებთ, რომ განიონ და მართლ-
მსაჯულება ვერ არ გაუშქებულა. (დიდი ქება და ტაშის
ცემა).

„ესაა, ერთი რამ არის უმჭველი და შესანიშნავი,
საყვარელნო მამულის შვილნო: ჩვენი მოწინააღმდეგენი
ისეთ მახეში არიან გაბმული, რომ დიდად ვისარებენ
კიდრე რაზმად იმ მახიდად თავის დასსნა შეიძლან.

„მაგრამ არა უშავს რა, დეე გამოვიდნენ მოკლასუდ
ვისაც მონარხის დადგენა ჭეშნის საფრანგეთში, ჩვენ
მზათა ვართ და ბრძოლას არ გავუქვევით.

„მოთვრებამ ჩვენ რაც უნდა სელ-თესი შეგვივარს,
ტზა დაგვისლართოს, მინც ჩვენს ამომრჩეველებს თამადა
წინ წარვუდგებთ. დარწმუნებულნი ვართ, რომ ამომრჩე-
ველნი იმათ ამოიჩხვენ, ვისაც დრომასუდ უწიერთ
„სამშობლო და რესპუბლიკა.“ (ქება ტაშის ცემა.)

„საყვარელნო მამულის შვილნო, გთხოვთ ნუ დაჭ-
ვარვავთ სსსაებას რესპუბლიკისას და ნუ დავტემით სუ-
ლით. მთელი საფრანგეთი თანავიგომრებს ჩვენ და, დამი-
კრეთ, მართალს ვამბობდი, რომ ესაა გავდივართ მეთქი
პალატადამ 363 და დავბრუნდებთ 400. საფრანგეთი
რომ ჩვენგენ არ იყოს, ჩვენი მოწინააღმდეგენი ესეთს
შოფათში და წუხილში არ იქებოდნენ. რაც უნდა იყოს,
ეს უკანასკნელი და სსსარწვევითი იყონიის რესპუ-

დგასდ მიტანილი ვეკლას მის მტერთა მიერ, მაგრამ რეს-
პუბლიკის დროშის ქვეშ შეკრებულ არიან ყოველნი მის-
ნი მომხრენი, რომელნიცა იმედია დაიწყენ პატივსა და
მოიხივებენ გამარჯვებას (ტაშის ტუმა).“

— ზარბუის ოფიციალური გაზეთები ამბობენ, რომ
ახალი არჩევანი 14 ოკტომბერს მოხდება. მთავრობას
ნება აქვს რა დროსაც უნდა დანიშნოს ახალი არჩევანი,
რადგან სამ თვეს არ გადასცილდეს. კანონით შეიძლება
სამ თვეს კიდევ ოცი დღე გადასცილდეს, თუ მინდობი-
ბენ. ასე რომ, 25 თიბათვიდამ (როდესაც გადადგა პა-
ლატი) მოყოლებული სამი თვე და ოცი დღე სწორედ
14 ოკტომბერს შესრულდება.

მთავრობას, რასაკვირველია, შეუძლოა უფრო ადრე
დაინიშნა არჩევანი, და ვეკლას ამას მოელოდნა, მაგრამ
როგორც ეტობა უკანასკნელი ვადა დაუნიშნავს აგები
როგორც მოვასწროვრ და სხვა და სხვა სეზონითა ხალხი
ჩემკენ გადმოვიბიბროვო.

— მარშალი მაკ-მაგანი საფრანგეთის ხალხისათვის
მანიფესტის გამოცემას ანიშობს თურმე, რომლითაც გა-
მოუცხადებს მთავრობის გულისწინადაც და პროგრამას.

— ბონაპარტიელთა გაზეთებს თითქმის ყოველ დღე
მომკემეტებათ. მაგალითებრ, ამას წინადა ახალი კვირა გამო-
შვებითი გაზეთი დაარსდა, სახელად „იმპერია“, თუნი შეი-
დი ფრანკია (ორ მანკამდე) დანიშნული წელიწადში.
თავის ხელის-მომწერთათვის რედაქციას საჩუქარი დაუმი-
ზადებია: იმპერატორის შემკვიდრის სურათი.

სამის თვის განმავლობაში ბერს ამისთანაებს
დაესწრება საფრანგეთის ხალხს.

წვერილი ამბები.— შეტყობილიდამ გაზეთს Indé-
pendance Belge-ს ქსწორენ:

„უცხოეთის ყურნალ-გაზეთობა მანტ კიდევ არ
ენდობა რუსეთის განზრახვას და მიდრეკილებას, თუმცა
ხელმწიფე იმპერატორმა საჯაროდ სიტყვა წარმოსთქვა
და თ. ვანაკოვიძეს გამოაცხადა, რომ აწინდელს ომს
არ აქვს მხედველობაში არც ახალის ადგილების დაპყრო-
ბა, არც სლავიანების დიდის სამეფოს დაარსება დუნაია-
ზედ. რუსეთს ქსუსს მკვიდრი მშვიდობიანობა დამყარ-
დეს ყოველგან და ვეკლასათვის და ამ რიგი მშვიდობი-
ანობა შეუქლებული იქნებოდა, რუსეთს რომ შემოსხენე-
ბული განზრახვა ქსინდეს.

რუმების შესახებ, რომლებსაც თითქმის ისე ეკი-
დებიან როგორც ბლავიანის სლავიანებს, ამბობდნენ,
რომ რუსებს მათი ქვეყნის დაპყრობა უნდა ინდოეთის
გზის დაჭერისათვის ინგლისელების წინააღმდეგ. ეს ტუფ-
ილი გამოდგა. მაგრამ უნდა აღვიაროთ, რომ თავისუფ-
ლი სომხეთი, რომელიც ქრისტიანე მთავრის მეფობე-
ლობის ქვეშ მყოფი, ნამდვილი წინ წადგომა იქნებოდა.
და დიდ სარგებლობას მოუტანდა როგორც რუსეთს,
აგრეთვე ინგლისს.“

— იმავე გაზეთში ბერლინიდამ იწერებინან, რომ
აქ არავის არა ქსჯრათ, რომ ვითომ ავსტრიამ რამე
წინააღმდეგობა გაუწიოს რუსეთსა.

რამდენადაცა, — ამბობს იგივე კორესპონდენტი, —
უწინდელის ომიანობების მისევეთ დიდი იმედი ქსინ-
დაო მისი, რომ დონე მაქსო მტერის მოსაგებებლათა.
მაგრამ იქნება მოსტუევესო და სქემ ისე გაუჭირდესო,
რომ უეცრობით მოიხსნოს მორიგება და მორიგებას
ის სარგებლობაც შექსწიროსო, რომელსაც ევროპა ბოს-
ფორსედ გამოეღოსო.

ე. ი. ამ კორესპონდენტის სიტყვით, რამდენადაც იმე-
დებული იქნება ევროპას უფრო არ ათხოვოს და თავისით
დაუთმოს რამე რუსეთს და მით იმ სარგებლობას ბოლო
მოუღოს, რომელსაც წამდა უწემ ხელსა ქსტიდებენ ინგ-
ლისი, ავსტრია და სხვ.

— სტამბოლიდამ იწერებინან, რომ რაც აქ დუნაიდან
ამბავი მოდის მთავრობა მადავსო და ქსტელისო. როდეს-
საც რუსის ჯარის დუნაიის გადასვლის ამბავი მოვიდაო,
მაშინვე მინისტრების სასწო შეიკრათ და გადაწყვიტეს
ხონქარს შეკატობინათო და პრანტ რეისს (გერმანიის
ელის რამდენთის წინაშე) ეთხოვითო, რომ მონაწილეო-
ბა მიიღოსო და როგორცე ომი შეაყენოსო.

— ამბობენ, ვითომ ინგლისი და იტალია ეცდებიან-
ნო, რომ ერთის დიდის ბრძოლის შემდეგ მორიგება
ხამოგდონ რუსეთისა და რამდენთის შორის.

— ერთი გაზეთი, რომელიც ძალიან შინაური ავსტრი-
კურების სამინისტროსი, ამბობს რომ თუ რამდენი
ხეროგორიანს დაიჭერენო, მაშინ ავსტრიაც დაიწყებს თავის
მოქმედობასაო. ვარდა ამისო, — ამბობს იგივე გაზე-
თი, — ავსტრია, რომელსაც თხუთმეტი მილიონი ქვე-
შევრდომი სლავიანი ქვავს, იმედეუფდი იქნება ყოველი
დონისიქება ინმაროს და მოსპონ ის უღმობელობა, რომ
მელმაც აღიქა მთელი ევროპაო.

— იმავე გაზეთში სტამბოლიდან სწერენ:

„რუსეთის მთავრობა დაწმუნებულია, რომ გამარჯვებული გამოვა ომიდან და წინადაცე უტყდადებს ევროპას თუ რა პირობით მოუწიგდება ოსმალეთს. ეს პირობა შეძლებს მდგომარეობს: ბათუმი თავისის ნავსადგურით რუსეთს უნდა მიეცეს; ბოლგარია ბალკანის მთების ჩრდილოეთით თავისუფალს სასაქმროდ უნდა იქმნას; ევროპის სასაქმროებმა თავის-უფალი მიმოსვლა უნდა დაადგინონ შავ-ზღვის შესავალში.

ოსმალეთს ამისთანა პირობებისა ყურში შესაქვებაც არ უნდა.“

უნდა მოგახსენოთ, რომ რა გი რუსის ჯარი დუნიაის იქითა ნაპირას გადავიდა, ესლა გაზეთები ჭოროგანობას დაიწყებენ მორიგების ჩამოგდების შესახებ, იმის მსგავსად, როგორც ომის გამოსცხადებისაკე უძელ მოჭყენენ.

ამ შემოსევის უკლებს დეპეშასაც, ეჭვი არ არის, სვალ თუ ზეგ მეორე გასამტყუნარი ამავი მოჭყება.

— ერთს ნემნტურს გაზეთში დაბეჭდილი აწერილი იმის შესახებ, თუ როგორი გადაწყვეტა ჭსურთ ბერლინი ადმოსავლეთის საქმისა. ამ წერილში მოხსენებულია, რომ ვიდრე დადინელში თავისუფალი მიმოსვლა არ დადინდება, რუსეთს ურჩევენია, რომ ბოსფორი ოსმალეთის სუსტ ხელში იყოს, და არ ინდამებსო, რომ მძლავრ ხელში ჩავადგესო. რადგანაც რუსეთს აწინდელი ომი დიდ ეკონომიურს წარლს აძლევს და რადგანაც ინგლისი მოკუბაში იქმნება მანქანადინობის დასუსტებისაგან, ამიტომ მათმონის რომელიმე თანხმობა და შეკრულობა უნდა შესდგეს ოსმალეთის შემკვიდრების შესახებ.

ოსმალეთის ხალხნი ჯერ სავაოდ განათლებულნი არ არიანო, რომ თავისუფლება მიენიჭოსო და განაწილებულნიც არიანო, ამის გამოისობით ევროპამ გაკლენს უნდა იქონიოს მათზედაო და ეს გაკლენს ავსტრიას უნდა დაეთმოსო. რუმინისა, სერბისა და ჩეხოვრონიის ვარდა ოსმალეთის სასაქმროდ ავსტრიას უნდა მიეცესო, რადგანაც ამ ვარს სასაქმროდ ერთობა არ ექმნება, ამის გამო იგი საშიში არ იქმნება მეზობელთათვისო.

ხმა ლოკიანას საულავიდა

თუმც მკვლარი ვარ, მაინც სული შენკენ რბის, ვით ფარვანა — თავს გველებს და დატრფის.

ეს ვინა ჭსთქვა: ეველას ბოლო ეკება სიკვდილისგან, სიუვარულიც გაქრება?! მამ მე რათ ვარ სხვებში გამორჩეული, მეც სხვებსავით არ ვარ მოსკენებული! ცამ ინება სატრფოს მე განმამორო, მაგრამ ტანჯვას აქაც არ მომამორო; მიწათ ვიქვე, მაინც სული მისკენ რბის, ვით ფარვანა — თავს ევლებს და დატრფის.

ზეტას ვიყო, გინდ ჯოჯოხეთს ვიწოდო, შენს სიუვარულს მე ვერ დავსთმობ, იტოდვი; მე რათ მინდა სამოთხისა დიდება, თუ რომ სატრფო ჩემსედ შოცსა იქნება. ვერას მიზამს ჯოჯოხეთის ქანხები, თუ, ღამაზო, შენ ჩემად მეტულები ტანჯულ სული მის დიმილსა ელოდდეს, ვით ფარვანა — თავს ევლოდეს, დასტრფოდეს.

ცაში ვნასე ვრებით ანგელოზები, მშვენიერები, სსივ, ფენილნი-ნაზები; მათ შეენებას თვალი ვერც კი უძლებდა; მაინც სული შენს სიტურფეს ეკება! რომ ვერ გზოვე, არ ვინდომე სამოთხე, წამოეგდი ისე ქვეყნად მოგნასე; შენმა გაზდამ, იმით არ ედარები... მე ვინჩევი, შენ კი არ გეზალები.

უღმობულო! ჩემთვისაც მოინდალი, ჯამი დვინით — შესანდობლათ დაცაღე; ერთი მითხარ: განისვენე სულთთა, მეც მიუვარხარ ჭეშმარიტის გულათა. გამაგონე, მხოლოდ ესე სიტყვები, ხოლოცით მკვლარი სულით ტვალიად ვიქნები. და სამოთხეს მე დავიჭერ ალაგსა, შენი სიტყვა იმდენს მომცემს ძაღსა.

თუმც მკვლარი ვარ, მაინც სული შენკენ რბის, ვით ფარვანა — თავს გველებს და დატრფის.

თ. გიორგი ორბელიანი.

ზ ე მ რ ძ ა რ თ ლ ი . 16 ა ე ნ ის .

ქლანდელის ომის გამოისათ დიდი მზადება და მოძრაობა სურამში. მთელი ერთი საზოგადოება (санитарный отряд) არის აქ მოსული და ამზადებს დაჭრილებისათვის საწოლს თავ-თავის საფეხებით, იარაღებით, წამლებით, მოძველებით და სს. ყოველ ნაბიჯსედა თუთ-ფართოუკიან ქალებს ნახვით წითელის ჯვრით მკლავსედა თუ გულსედა. ახლა უნდა ნახოთ მამანაშურის შესედულობის ჩვენი დედა-კაცები, რა გარეგნული და გავიარებულები არიან იმათ ნახვასედა. ეს რა დღეს მოგესწარით, — იმანან, „სულ უცხო ქალებმა, ისინი ემწვილებმა და ღამაზმა ქალებმა უნდა მოუარონ უცხო კაცებს. იქნება იმათი დები ან ბიძა-შვილები იყვნენ, თორემ უცხოისა რასაკადრისა, განა ნამუს გაუტყველი ქალი შეგა მაც საქმეში! მაგრამ ექვ, ქლანდელმა განათლებამ არც ნამუსი იცის და არც სირცხვილი. ვინ იცის, იქნება იმათში ეს პირველი სანამუსა საქმეც იყოს“. ახლა ჭოტებს და საქმიდაძმ სხვა და სხვა დასკვნის გამოყვანას ბოლო ანა აქვს. რასაკადრეკლავ, ასე ორ წყალ-შუა რამ არიან, მოუყუებით თუ ანა რამ სიკეთე დიდი მოაქვსთ ამ ქალებს და ძლიან საჭირონი არიან ამ საქმეში, ზირჯვარს გამოისახვენ, თითქო დაკმაყოფილებიან და „დემთო რას მოგესწარითა“ გიპასუხებენ. დღეს ჩვენც მოგვიხდა აქ ყოფნა და დათვალეებება სანკათმოყოფებისა. ჯერ-ჯერობით რაც ითქმის, გარეგანი შესედულობა კარგი აქვს, თითქმის სულდათებისა და აფიცრების სანკათმოყოფები ერთმანერთში არ განიჩხევიან. რადგან ბევრს დაჭრილებს მოკლიან, ახალ სახლებს აშენებენ. კარგები აქვსთ დადგმული რადგან მუცა სადგამი გერ უშობიანთ. ემდურებიან თურმე სურამლებს, რამ ძლიან ძვირათ აფასებენ თავისს სახლებსა; დაინახეს თუ ანა რა გეჭირდება, ფასს მოუმატესო, მსოფლიო ერთმა აქაურმა ვაჭარმა მისცა 250 მანათათ ორი სახლი ერთის წლით. ამ ხლათ მოსულ ხლსს კიდევ მოემატა სხვა უცხო ხლსი ბერძნები, წებულდიდაძმ (აფხაზეთიდაძმ) გადმოსულები. დედაბუდიანათ გამო-ქვეყნიან თურმე აფხაზებს, რომელთაც ძლიან ემდურ-იან. სულ ერთიანად აგვიარსეს სახლვარია, ავეჯუ-ლობა ყოველივე წაიდეს ან დაგეტოვეს უსახლკარო, მშობრებიო. ერთის კვირის განმავლობაში ცარიელ ცომ-სედა გიყავითო და ზურის გამოცხობაც არ შეგვემ-ლოო. ბრძოლის დროს, ციხეში დაგიმალენითო და იქ რამ აღარ დაგვაყენეს, სასწრაფოთ გამოავიშუ-რებით აქეთოა. 8000 სული ქალი და კაცი გიყავითო და ყველანი აქეთ წამოვედით, რამ ეკება აქაურმა

მოავრობამ საშველი რამ მოგვეცო. ბევრი ჩვენგანი ცხაში ავით გახდა და მომეტებულნი ქუთაისს დარჩ-ნენ სანკათმოყოფებშიო, ზოგი ახალ სენაკს და ყვე-ლანი აქ ვაზირებთ მოხვლასაო. კოდროს რამ გამო-ვედით, ბევრი საქონელი დაგვეღუპა და მოძველებიც დაგვარკეთ — მომეტებულნი შიმშილისაგან დაგვეხცა, ახლა ვართ ასე წყალ-წაღებულებიო. — ისეთი სანახვანი კი იყვნენ, რამ მხოლოდ ტანისსამოსით თუ, თორემ იმათ ადამიანის შესედულება აღარა ქქონდათ: დამდ-ნანნი, დამჭვანანი, დანაცრულნი, მოძრაობის დონეც არა ქქონდათ იმ უბედურებს. როგორც ცხვარი გენ-სოთ მორკილი, ისე იყვნენ თავ-თავით ცოლშვილით. წებულდაძმა ამ ათის წლის წინად გადავსახლდითო ტრა-პეზონიდაძმ, გიყავით კარგათ და ესლა კი ეს დღე გვადგა, ჩვენი თავისა აღარა ვიცით რაო. აქაურ მოავ-რობას შექწობა უნდა ვთხოვოთ რამ უყურადღე-ობით არ დაგეტოვოსო. ახლა კიდევ ისე სწრაფად მოიგონეს სურამის მეჭორებმა, რამ ეს ბოშის ხალ-ხი არის და ქურდობის მეცს რას იქმონენო. აქ რამ ბოშის დედა-კაცები დადიან ხოლმე და ქურდობენ, ამათგო ისეთი შესედულობა აქვსთ და ესენიცო მიჭეოფენ ხელს იმათ საქმესაო. მაგრამ ჯერ აღრვა ამისთანა აზრის გამოყვანა. რავი მოავრობა შეუდგება იმათის საქმის განჩევას და მისცემს საშველს რასმეს, იმედია რამ ზირუტყულათ არ დანიწყებენ სეტიანს როგორც ბოშის ხალსნი.

ზ. ძ.

ო ს მ ა ლ ო ს ს ა მ ა რ თ ვ ე ლ ო

შ ა ვ შ ე თ ი

შავშეთი სდევს აჭარის სამხრეთ, აღმოსავლე-თით აკრავს არსიანის მთა და ჩრდილოეთით აჭა-რის სამხლვარზე შავშეთის ანუ კარჩხალის მთა. ამიტომ ჩრდილოეთის და აღმოსავლეთის მხარე ვი-წრო ხეობებად არის დაყოფილი, ხოლო ვაკე აღ-ვილი მდებარებს შუა შავშეთში, სადაც მომდინა-რებს სათლელის წყალი, რომელსაც ერთიან ბევ-რი მთის წყლები.

მოსავალი თითქმის ისეთივე მოდის, როგო-რიც აჭარაში; შავშეთის ფრიად მომცემ ბარში უხვად მოდის სიმინდი და ხორბალი (იფქლი), ასე რომ ამ უკანასკნელ წლებში ინგლისის სავაჭრო კამპა-ნიამ აქედამ სიმინდი საქმალად ბლომად გაიტანა.

დასახლებულია ქართველების 58 სოფლით, რომელშიაც 2000 კომლზე ანუ 14,000 სულზე მე-

ტი მცხოვრებელია. ორიოდ სავაჭრო სოფელში ვაჭრობენ ართვინელი სომხები, რიცხვით 145 კომლი. შავში ლაპარაკობს წმინდა ქართულის ენითა და ემსგავსება გამოთქმით მთიულების, ანუ უკეთესთქვათ, ხევსურების გამოთქმასა. სამწუხაროდ ჩვენ-და რამდენსამე სოფელში დიდ გზაზე, აზრუმსა და ოლთისის მიმავალზე თითქმის, ქართული დავიწყებით, თუმცა კი იციან რომ მამა პაპა ქართველები, ყოლიათ. ეს მიეწერება ხშირ მისვლა-მოსვლასა და ოსმალების სიხლოვესა. შეხედულობით შავშს ხევსურის ან მთიულის ვაჟკაცური სანახაობა არა აქვს. მაგრამ ამას შემდეგ მოვისხენიებთ.

შავშეთი წარსულ დროებში დიდ შემწეობას და ვაჟკაცობას იჩენდა სპარსების და არაბების დაცემის დროს საქართველოზედ. არც ერთს მტკაველ ადგილს უომრად და თავგაუთირავედ არ უთმობდა მტერსა, ამისაგამო ეს ვაჟკაცობა აძლიერებდა გარემო ქვეყნებსაც და საქართველოს მეფეებს წელს უმაგრებდა. მაგრამ ეს ბრძოლა დიდ მსხვერპლად დაუჯდა საქართველოსა. აშოტ კურატპალატმან (გამეფდა 885 წ.) როდესაც გარდინადა ომი არაბებთან და დამარცხებულ იქმნა, მიიქცა ჯავახეთისაკენ თავარაყანის კიდესა. აქ ეწივნეს არაბთა (სარკინოზთა) ლაშქარნი, შეებრძოლა და გაიმარჯვა აშოტ. ამას შემდეგ სიმაგრისათვის მივიდა შავშეთსა. ქართლის ცხოვრება (187 გვ.) ამბობს: „ხოლო ხევი შავშეთისა უშენებელი იყო მაშინ, გარეშე მცირედთა სოფელთასა. რამეთუ ქამთა სპარსთა უფლებისასა აოხრდა, ოდეს იგი ყრუმან (მურვან) ბაღდადელმან შემუსრნა ყოველნი ციხენი (731 წელს) და მოკლო შავშეთი, კლარჯეთი და დაღონი. და კვალად შემდგომად მისსა სრვამან სატლობისამან მოაოხრა შავშეთი, კლარჯეთი და მცირედლა დაშთეს კაცნი ადგილ-ადგილ. ხოლო დაშთომილთა მათ მკვიდრთა შავშეთისათა შეიწყინარეს იგი სიხარულითა და სიყვარულითა და დაემკვიდრა მუნ და მისცნა ღმერთმან გამარჯვება და ახელმწიფა იგი შავშეთ-კლარჯეთსა ზედა და რომელნიმე სოფელნი მის ქვეყანისანი მოიყიდნა საფასითა და ზოგნი ოხერნი ალაშენნა და განამრავლნა სოფლები აშოტ კურატპალატმან ქვეყანათა მათ.“ ამის შემდეგ; „ხოლო ამან აშოტ კურატპალატმან ჰპოვა კლარჯეთის ტყუთა შინა კლდეი ერთი, რომელი ვახტანგ გორგასლანს ციხედ აღეშენა, სახელით არტანუჯი, აოხრებულ იყო ბაღდადელისაგან (მურვან ყრუსაგან). იგი განაახლა

აშოტ და ალაშენა ეგრეთვე ციხედ და წინა კერძო მისსა, ქვეშეთ, ალაშენა ქალაქი და ალაშენა ციხესა მას შინა ეკკლესია წმიდათამოციქულთა პეტრესი და პავლესი და შეექმნა მას შინა საფლავი თვისი და დაემკვიდრა ციხესა მას შინა ცხოვრებად.“

ამ მარტივის აღწერით ვხედავთ რა დიდი განსაცდელი უნდა გამოეყო შავშეთსა ჯერ აშოტის გამეფებამდე. შემდეგ ამისა ვიდრე სარკინოზის უფლება გაქრებოდა არა ერთხელ განახლებულა ბრძოლა. თამარ მეფის წინათ და შემდეგ ორასი-ოდე წელიწადი არც კი მოუსვენია შავშეთსა. იწყება თურქების და ქურთების შემოსევა, სპარსეთის ბრძოლა და ეს მხარე ფეხქვეშ გაქელილ იქმნა. დიდსა და საკვირველ მოვლინებად უნდა მიგვაჩნდეს, რომ ეს ადგილი კიდევ დასახლებულია და დაშენებული სოფლებითა საკმაოდ ხშირად.

შავშეთში და კლარჯეთში ჩნდება ბაგრატიონთა გვარი აშოტიდან 885 წელს. ეს მთავარი იჭერს მთელ ქართლს იმერთა მეფის შემწეობით ქსანმდე და ტფილისში არაბთა მთავრობას ამბობს, მაგრამ არაბების უფლება ისევე მყარდება ტფილისსა და ამიტომ უკუქცეული კლარჯეთ-შავშეთშიც ბრუნდება. მაინც ეს მეცადინეობა უქმად არ იკარგება. შავშეთს აძლიერებს ბაგრატიონთა გვარი, აქვს კავშირი საბერძნეთთან, აშენებს ციხე-ეკკლესიებსა, ხელოვნება და სწავლა შემოაქვს საქართველოში. ამ მეცადინეობით შავშეთის გულოდგან იწყება საქართველოს ერთობის დადგინება და იქითგან გამოსული მეფობა მკვიდრდება ათასწლიის განმავლობაში ქართლ იმერეთში

როდესაც ერთობა საქართველოში დაირღვა და სამცხე საათაბაგო გაძლიერდა, შავშეთი ექვემდებარებოდა სამცხეს აჭარასთან და ლივანასთან ერთად და ბოლოს სრულიად დაპყრობილ იქმნა ოსმალთაგან.

აქამომდე დარჩენილა რამდენიმე გვარი ძველის თავადი-შვილებისა. პირველი იმათგანი არის ძველი ათაბაგის ჩამომავალი როსტომისა (ბექასი), რომელმაც ყველაზე პირველად მიიღო მაჰმადიანობა 1625 წელსა, ამ ქამად სცხოვრობს ამის შთამომავალი მარტო ერთთა ერთი ბეგი მეშვიდე თაობისა 40 წლისა, ქარაფ-შუტა ღარიბი და პენციით მცხოვრები სოფელს ოქრობაღეთს. ერთ დროს ეს გვარი ძლიერი გვარი იყო შავშეთში, უკანასკნელ დროს გაღარიბდა და იმის მავიგრათ აქაც ხიმშიაშვილი შეიქმნა პირველ ბე-

გად, როგორც აქარაში. ამას გარდა არიან იმერ-ხევის ბეგები. ხიმშიაშვილის გვარეულობამ ათაბაგის და იმერ-ხევის ბეგების მამულები იყიდა და ამგვარად უპირატესობა მოიპოვა. ხიმშიაშვილებში ამ ქამად სცხოვრებენ სოფ. სათლელს: სელემბეგ და ნური-ბეგ — შვილები აბდი-ბეგისა და ბიძა-შვილები შარიფ-ბეგის აჭარელისა. არის გვარი ავალიშვილებისა ძველს სოფელს ანჩას, რომელიც ერთ დროს საეპისკოპოსო ყოფილა და საიდაამაც გადმოსვენებულია ტფილისს ანჩის ხატის-პირიღეთისა. იმერ-ხევის ბეგები სცხოვრებენ ველას.

ამ ოცდა ათის წლის წინა დრომდე შავშეთში დარჩენილნი იყვნენ 90 კომლამდე აზნაურ-შვილები. ამათ უფლება ჰქონდათ ყმები ჰყოლოდათ და ომიანობის დროს ბეგს უნდა მსახურებოდნენ, ისე როგორც ძველათ ჩვენშიაც იყო. ბეგები თავიღიშვილებსავეთ მათზე ბძანებლობდნენ.

როდესაც ოსმალოს მმართველობამ თენზი-მათი გამოაცხადა, რომ ყოველი ქვეშევრდომი ხვანთქრისა თანაბრათ მოხარკენი არიანო, ამ დროდამ მოისპო აზნაურთა უფლება. ბეგებს პენცია მიეცათ და აზნაურნი გათანასწორდნენ გლეხებთან. თენზიმათის წინათ გლეხი კაცი ხდილობდა ბეგების სასარგებლოდ მხოლოდ მეხუთედს ნაწილს მამულის მოსავლისას.

ამ ქამად შავშეთი აძლევს ხაზინას დიდს გადასახადს. გადასახადს აგროვებს მოიჯარადრე. მოიჯარადრები დადიან სოფლებში იმისთანა დროსა, როდესაც ხალხს ხელში ფული არა აქვს. ამის გამო მოიჯარადრე, რასაკვირველია, უმატებს ხარჯსა და ამ გვარათ ხარჯი ძალიან დიდდება. წელიწადში შავშეთიდან სახელმწიფოთ ხაზინაში უნდა შევიდეს ათას ხუთას თუმნამდის, მაგრამ მოიჯარადრების უსინიდილობით ეს ხარჯი ერთი ორად ერთმევა ხალხსა. ამ ხარჯს გარდა ყოველას ხესილის ძირზე ორი ყურუშია და ტყის ხარჯად ფასის ათის თავი ერთმევა. შავშეთის ზოგ სოფლებში სომხები ქრისტიანები (ფრანგები) სცხოვრებენ, რომელნიც სალდათის მაგიერად ფულს (ბედელს) იხდიან. აქაური სომხები, როგორც ამბობენ ქალაქშიაც მოიპოვებიან ხანდისხან მეფურნეებთა შორის.

შავში რომ შეგხვდეთ, ძნელათ დაიჯერებთ ეს იმ მამაცის და გმირის შავშის ჩამომავალი იყოს, რომელმაც არა ერთხელ საქართველო დაიხსნა. შავში ისეთი მშიშარია, რომ მისი მხდალობა და ფრთხალობა აჭარლებში ანდაწათ არის.

აი როგორ მოიხსენებს ავტორი უსამი თვე მსმალეთის საქართველოში“.

„შავშეთის სოფელ ყვირილას რომ მივედით, გაგვაკვირვა აქაურის მცხოვრების შეხედულებამა: სა-ცოდაობის სახე ედვით, ვაჟკაცურის იერისა ერთი ცვერა ენახეთ, სულ ძონძებში არიან გამოხვეულნი, მწუხარენი და დაგვალულის ტანისანი. ეტყობათ რომ თავიპაქრულნი, გათელილნი და ღარიბნი არიან.... მაგრამ საერთოდ შავშებზე ამას კი ვერ ვიტყვი, თუმცა ყოველგან ეტყობა, რომ დაჩაგრულია და ღონე წართმეული. სახით უფრო ქართველის სილამაზე იმერ ხევის მცხოვრებლებს შერჩენიათ. ტანისამოსი აჭარლებისა აცვიათ. შავშების ფრთხალობა მაშინ გამოჩნდა, როდესაც ამ ათი-თორმეტის წლის წინად ოსმალოს მმართველობამ მოიწადინა თოფ-იარაღის ჩამორთმევა. ხვანთქრის ბძანება მთელ ოსმალოს სართველოში მარტო შავშებმა აღასრულეს. აჭარლებმა, ჭანებმა და მაჭახლელებმა უარი სთქვეს და იარაღი შერჩათ. ახლა ხვანთქრის მთავრობა აღარც კი ფიქრობს იარაღის ჩამორთმევის გახსენებასა. მხოლოდ შავშები უხანჯლოთ და უღაბანოთ დარჩენილები აჭარლების და მაჭახლელების თავისაკრავნი გამხდარან და მოსვენება აღარა აქვთ...მაგ. ერთი მაჭახლელი იმერ-ხევის სოფელს სურევანს ჩაუდგა ერთს შავშს სახლში, თვით მასპინძელი შინათგან გამოავლო, იმის ახალგაზდა ცოლს მოუჯდა და სამი თვე მთელ სოფელს ხარჯი დაადვა და ამით ცხოვრებდა. იმის ოხტიდგან ვერც ხალხი მოვიდა და ვერც მუდირი (უჩასტკის ნაჩაღნიკი)... სომხები შავშეთში უფრო ცუდს მდგომარეობაში არიან. იმათ სცარცვენ თვით შავშები“. ისე გაბეზრებულან სომხები რომ ზოგნი ბათუმს აპირებენ გადასახლებას, ზოგნი ახალციხეს.

მაინც კი უნდა მოვიხსენოთ, რომ როდესაც 1844 წ. ოსმალოს საქართველოში თენზიმათი გამოცხადდა აჭარასთან, ჭანეთთან, ლივანასთან და ქაბულეთთან შავშეთიც ადგა. ამ საგანზე შავშები აი რას ლაპარაკობენ:

„რუსეთის მტრებმა 1844 წ. სტამბოლში საქმე ისე მოაგვარეს რომ ახალციხეში არეულობა მოახდინონ და ამით დაღისტანიდამ რუსეთის ჯარის ყურადღება აქეთ მოაქციონ. იმ დროს დაღისტანში შამილი აპირებდა საერთოთ ხალხის აყენებასა რუსეთის წინააღმდეგ. შამილს ოსმალოს მმართველობასთან საიდუმლო ერთობა ჰქონდა და ოსმალოს საქართველოში კაცები გაგზავნა ახალციხეზე ომის საქადაგებლად. მოქადაგეთ ჰქონდათ ხვანთქრის ფარმანი და პირველად ბეგებთან მივიდნენ, რადგა-

ნაც იკოლდნენ რომ უბეგებოთ ხალხს ვერ ააყენებდნენ. ბეგებმა ისარგებლეს ამ შემთხვევითა და ვითომც ახალციხის ასაღებად მივდივართო, ათი ათი ათასი მსროლელი შეჰყარეს.

ამ მოძრაობის მოთავედ შეიქმნა იმ დროს ბეგებში უძლიერესის აბდი-ბეგის შვილი სელიმ ბეგ ხიმშიაშვილი. ეს იმ დროს თხუთმეტის წლის ყმაწვილი ბიჭი იყო (ეხლა არის ორმოცდა რვა-ცხრა წლისა). თუმცა ასეთი ყმაწვილი იყო, მაგრამ ამოიჩინეს სარდლათა. ამის მოწვევით მოსქდა ხალხი აქარიდამ, ქობულეთიდან, ერუშეთიდან და ლივანიდან. ხალხმა არ იცოდა რა ამბავია, მხოლოდ გამოუცხადეს, რომ რუსებზე მივდივართო. ნამდვილათ კი ბეგებს ამ ხალხის შემწეობით არეულობის მოხდენა სურდათ რომ თენზიმათი მოეშლევინებინათ ოსმალთს მმართველობისათვის.

სელიმ-ბეგმა საქმე იმიტი დაიწყო, რომ შეეშეთიდან ერუშეთს (ფოცხოვს) გადავიდა და იქაური ფაშა დაატყვევა. მერმე სულიმ-ბეგის ჯარი აზრუმზე და ტრაპიზონზე აპირებდა წასვლასა, მაგრამ რა კი ჯარი შეიყარა, აღმოჩნდა რომ არც თოფ-იარაღი აქეთ და არც თოფის წამალი. ხოლო აზრუმის და ტრაპიზონის საფაშოების ხალხის იმედი ჰქონდათ, რადგანაც ისინიც შეწყუბულნი იყვნენ. ამ გვართ უნდოდათ ხალხი აეჯანყებინათ და ღუნე მიხდილ მმართველობისათვის რაც უნდოდათ, ის პირობა დაედებინებინათ.“

რადგან ბეგებს კარგანათლათ არ ესმოდათ რა უნდა მოითხოვონ და რა როგორ გაარიგონ, ამის გამო ერთმანერთში უთანხმოება მოუყვიადათ. ამ შემთხვევით ყარსის ფაშამ ისარგებლა და მოლაპარაკებით დამორჩილდნენ ოსმალთს ჯარსა, რომელიც ბეგების წინააღმდეგ საომრად გამოსული იყვნენ. სელიმ-ბეგმა რომ ველარა გააწყორა, სამაისის კაცით დაბრუნდა და ბათუმზე დასვა განიზრახა. მაგრამ აქ რაოდენისამე მოლაპარაკების შემდეგ დამორჩილდა და ტრაპიზონს წავიდა. იქიდან სტამბოლს გაგზავნეს და ცოტაოდენად დასაჯეს.

აი ამ გვარად როგორც აჭარაში, აგრეთვე შეეშეთშიაცა ჩანს დიდი გავლენა ხალხზე ბეგებისა და მათგან უმეტესად ხიმშიაშვილების გვარისა.

ჩვენდა ნუგეშად ეს არის რომ შეგვები თავის თავს ქართველებად აღაარებენ, ყველამ იცის და ახსოვთ, რომ ძალადობით გაუმაჰმადიანებიათ და მოუგლეჯიათ საქართველოსაგან. სადაც ძველი ეკლესიებია, პატივსა სცემენ და სანთლები მოაქვთ დასანთებათა. ამბობენ რომ დედაკაცებში დღესაც

საიღუმლოდ ქრისტიანობა დარჩენილა. ამისთანა მშვიდს ქვეყანაში კარგ გონიერულად მომქმედ კაცს ბევრის სარგებლობის მოტანა შეეძლო. აქამომდე თითო ოროლა ბეგები ჩნდებიან, რომელნიც ოჯახობას და მეურნეობას შესდგომიან და ოსმალურის წესებით და სახელმძღვანელო წიგნებით მართვენ თავის მამულსა.

დარჩენილა თუ არა ქართული წერა-კითხვის ცოდნა, ან წიგნები არ ვიცით. იქნება ქრისტიანთა სომეხ-კათოლიკეთ ეკლესიებში დარჩენილიყოს სამღვთო ან საერო წიგნები. მხოლოდ გავიგონია, რომ ვითომ ამ ორმოცდაათის-ხუთმეტის წლის წინათ არტანუჯიდან აქ ვილასაც მოეტანოს ძველი ხელნაწერი ვეფხვის-ტყაოსანი.

ძველი ეკლესიების ნანგრევები მრავალია შეეშეთში და იმათში შესანიშნავია ჯერაც მართელი ტბეთის ეკლესია სოფელ ტბეთში, რომელიც სამუდამო ბინასთან სოფ. ციხის ძირთან (ეს ქობულეთისა არ გეგონათ) ნახევარ საათის სავალზეა. აქ არ არის მეტა ამისი აღწერა მოვიტანოთ ზემოხსენებულ თხზულებიდან „სამი თვე ოსმალთს საქართველოში“. საკმაოა მოვიხსენოთ იქიდან რომე ტბეთის ეკლესიას შეუძლიან დაამშვენოს თვით რომი, რომელიც გათქმულია ქვეყანაზე ძველის ეკლესიებით...“ ტბეთის ეკლესია უფრო დიდს და მშვენიერ გრძობას აღძრავს კაცში, ვიდრე სეცტიცხოველის ეკლესია თავისის შინაგანის და გარეგანის მშვენიერებით. აღმოსავლეთის მხარეს ზედ წარწერა დაშთენილია; აგრეთვე თვით ეკლესიაში მხატვრობა ისეთია, რომ გვიჩვენებს ფრად მალალ ხელოვნებას იმ დროებისას. აშენებულია აშოტ კურატპალატისაგან 918 წელს. ხალხი ღაპარაკობს რომ ამ ეკლესიის ასაშენებელი წითელი ქვა ოცის ვერსის სიშორიდან უჭრიათ და იქიდან ხალხი იდგა მწკრივად და ხელდახელ აწოდებდა ერთმანერთს საყდართან დასადებლად. ამ გვარს ამბავს ღაპარაკობენ კიდევ სხვა ეკლესიების აშენებაზედაც ოსმალთს საქართველოში.“

ამის შემდეგ არის კიდევ სხვა ეკლესია შესანიშნავი სინგოტს იმერ-ხევის შესავალთან, აქვე ძველი ნანგრევები ციხე-შენობებისა მრავალია.

როგორც ზემოთ მოვიხსენეთ, ხალხს დიდი პატივისცემა აქვს ამ შენობებისა, მიდის ზოგიერთ დღესასწაულებში და მიაქვთ სამღვთოდ მამალი ან წმინდა სანთელი. ზოგიერთ ძველ ეკლესიების ნენგრევებზედ სომეხ-კათოლიკებს აუშენებიათ ახალი ეკლესიები, რომელშიაც მუდამ წირვა-ლოცვას იხდიან.

მ ო ლ ა ლ ა ტ ა — ბ ა უ შ ი

მას სახელად ერქვა სტენნი, ზატარა სტენნი. იგი იყო ნამდვილი ბაშვი ზარეისა, სუსტი და ფერ-მკრთალი. თვალად ათისა თუ სუთმეტის წლის ყმა-წყელს ჰქვანდა. იგი იყო იმისთანა ბაშვი, რომლის სანიერების ნამდვილად გამოცნობა მსელია და თითქმის შეუძლებელია. მას დედა ჯარა ჰქვანდა. მამა მისი კი — ძველი ჯარის-გაცი ზღვის მხედრობისა — გუშაგად ედგა ქალაქის ბაღს ტამბლის უბანში. ზატარა ბაშვები, გამდლები, ბუბრნი დედა-კაცნი დასაკვირის სკამებითა, მშრომელნი ღარიბნი დედანი, — მთელი ეს ზარეი ქვეითად მკვლის საღისისა, რომელიც ამ ბაღის სენარში თავის მოყრიდა სოფელს, — სულ ყველანი იცნობდნენ სტენნის მამას და ყველას ამით უყვარდათ კიდევ. ყველამ კარგად იცნოდა, რომ ამ ბაღის-აშუაშუელ ულვაშებ ქვეშ მიმაღულია კეთილი, ალერსიანი და თითქმის დედობრივი ღიმილი და იმ ღიმილის მოსაგონებლად სამეოფო იყო კეთისა ვისმე ბერეკაცისთვის:

— თქვენი ზატარა შვილი ხომ კარგად არის?

მოსურებულს სტენს ძალიან უყვარდა თავისი ზატარა ბაშვი და დიდად ესიამოვნებოდა სოფელს, როცა მისი ზატარა სტენნი საღამოებით, სწავლას რომ მოახერხებოდა, გამოუვლიდა და ორივე ერთად გასწევდნენ სენარში სასიეროდ, ყოველს სკამთან შედგებოდნენ, მოიკითხავდნენ ჩვეულებრივთა მოსიერებითა და მათგანაც ზუსტად მიიღებდნენ სოფელს მოკითხვასა და საღამოს.

საუბედუროდ, როცა ზარეის მტკრმა ალფა შეიპარტყა, უძლეე ყოველის ფერი შეიცვალა. ბაღი მოსურებულს სტენნისა დაკეტეს, პეტროლიის შესანახად ადგილად გასადეს და ისევ საწყალი ბერეკაცი სტენნი ვარაუხად მიუჩინეს. იგი დაუძინებელივ უვლიდა ბაღსა და დიდდამ საღამომდე დადიოდა დაცარილებულს სენარშია, მარტო-მარტო ასე რომ ჩიბუსის წვეის ნებაც არა ჰქონდა, — და თავის შეცვლაც მხოლოდ შინ ღამითღა ხედავდა სოფელს. მაგრამ უნდა გენახათ რა რიგად აუბურბურებოდა სოფელს ულვაშები, როცა იგი პრუსიელებს დაიწყო ბაღს დაზარალება!

ზატარა სტენნი კი ბევრს არას უჩიოდა თავის ახალს ცხოვრებასა.

მტრის გარს-შემოდგომა! — ეს ასეთი გულის გასართობი რამ არის ბავშვთათვის. ამ დროს სასწავლე-

ბუნნი გაუქმებულნი არიან: მამასადაც სწავლაც აღარ არის!... ყოველ დღე უქმია, — და თვით ქუჩებზედ იმოდენა საღისა თითქო ბაზრობის მოედანიაო... ზატარა ბაშვი დაბობდა დიდდამ საღამომდე ქალაქის ქუჩებში. როცა ჯარი დაიძროდა და მტერსედა დასასხმელად გასწევდა, ზატარა სტენნი უკან აედევნებოდა სოფელს და ამ შემთხვევაში უფრო იმ ჯარის გუნდს აჭვებოდა, რომელსაც უკეთესი საკრავი (მუსიკა) ჰქონდა. რომელს ჯარის გვარი საკრავი აქვს — ეს ზატარა სტენმა ზედ მიწევნით იცნოდა კიდევ. იგი გაიმბობდათ, რომ საკრავი 96-ის გუნდისა სრულიად არ ვარჯა, მაგრამ 96-ის გუნდისა კი ჩინებულია. ზოგჯერ როცა ჯარს დასწავლიდნენ და ვარჯიშებდნენ იმის საუბრებლად წავიდოდა სოფელს. ზოგჯერ ილიაში კალათა ამოხრბილი ზატარა სტენნი აჭვებოდა სოფელს იმ აუბურბურებს საღისსა, რომელიც დილაობით ზამთრის ბურუსიანს დღეს ვახსებებს და მეზურეებისკენ მიდიოდნენ. იქ წუმშიში მდგარნი ზატარა ბიჭები ერთმანეთს გაიცნობდნენ სოფელს, ღამაზაკობდნენ ზოლიტიკასედა და ზატარა სტენსა, ვითარცა ყველასაც ცნობილის სტენნის შვილსა, ჰკითხავდნენ, შენ როგორღა იქარბო.

გარსა ყველასედა უფრო მომეტებული გასართობი ზატარა ბიჭებისა „გალოშის“ თამაშობა იყო. კვ სახელგათქმული თამაშობა ბრეტონის ჯარმა შემოიღო მტრის ალფის შემორტყმის დროსა. როდესაც ზატარა სტენნი არც ჯარის საუბრებლად იყო თხრილსედა, არც მეზურეებთანა, მაშინ უკვლად კაცი იბოვიდა მას „გალოშის“ მოთამაშეთა შორის მატო-დას მოედანსედა. ამას თქმა აღარ უნდა რომ ის თვითონ არ თამაშობდა: „გალოშის“ თამაშობას ფული უნდა და ამას ფული არ ჰქონდა. ის იმითიც კმეოფილი იყო, რომ უფურბდა თავის ტოლ-ამხანაგთა თამაშობასა. ერთი მოთამაშეთაგანი მალეღი ლურჯ ბლუზიანი სულ სუთ ფრანკიანს*) ჩამოდიოდა და ამან სრულიად მიიხიდა ზატარა სტენნის უურადლებას, ასე რომ თვალს აღარ ამოხრებდა. როცა ეს მალეღი ბიჭი გარბოდა, ფულს იმის ჯიბეში ჩსარუნნი გაჰქონდა. ერთხელ იმ მალეღ ბიჭს ფული გამოუგორდა და ზატარა სტენნის ფსთა წინ დადგა. როცა მალეღი ბიჭი ასალებად დასწევდა, მაშინ სტენს წაჭხურხულა: „— ეჭა, შენ როგორღა ნერწყვი მოგდის ამ ფულის დახახახსედა... მამ თუ კვრე გულისთ გინდა, მე გასწავლი შენ ადგილს, საცა ამისთანა ფულის შოვნა ბლომად შეიძლება...“

*) სუო ფრანკიანი — მანეთი და სუთპურიანი ჯერცხლის უფლებად.

როცა თამაშობა გათავდა, მას შინ მალაღმა ბიჭმა გაიყენა განზედ სტენნი და უთხრა რომ წავიდეთ და პრუსიელებს გასეთები მიუტანოთო გასასყიდლად, თვითონ მისვლასე 30-ს ფრანკს იძლევიანო. ამ გვარმა რჩევამ ისე ააშფოთა სტენნი, რომ მთელი საში დღე აღარ მიჰკარებია მათამაშეებს. ეს დღეები სულ ტანჯვაში გაატარა!... ველარც ჭამა შესძლო და ველარც ძილი. მას დამით ელანდებოდა სულ „გალოშის“ თამაში და ხუთ ფრანკიანი ფულები, რომელნიც ბჭყინვალე ზოლად გამწვევნიკებულნი იყვნენ მის საწოლის ტანტის ქვეშე. მცდურება ისეთი დიდი იყო, რომ იგი მუდამს დღეს ადგა და წავიდა შატო-დ-რს. ნახ თავისი ამხანაგი და დაემოწინა მის ცდენას.

თოვლიანი დილა იყო, რომელსაც ისინი გზას შეუდგნენ. ბარგად ჭქონდათ ზურგზედ წამოკიდებული სხვილის ტილას პარკები და გასეთები, ბლუზების ქვეშ დამალულნი. ფლანდრიის ჭიის კართან მივიდნენ თუ არა, გარყვანად ვიდევაც. ჭიის კართან იდგა ყარაულად ერთი ვაჟატი ბერი-კაცი, რომელსაც ცხვირი წითლად უღვიოდა და სანახაობა კეთილის კაცისა ჭქონდა. მალაღმა ბიჭმა მოჰკადხელი სტენსა, მიიყვანა ყარაულთან და მუდარების ხმით, როგორც მთხვარამა, უთხრა:

— ჩემო კეთილო ბერი-კაცი, ნება გვობოძეთ გავიაროთ... დედა ჩვენი სნეულია; მამაც აღარა გყავს. მე და ეს ჩემი პატარა ძმა მინდვრად მივდივართ, ეგება თითო ორჯოლ ვარტოფილი ვიპოვოთ სადმე და მოვატროვოთ მალაღმა ბიჭმა ცრემლებიც კი გადმოყარა, გარნა სტენსმა კი სიარულით თავი ჩადუნა. ყარაულმა ჯერ ამით დააკვირა თვალი, მერე გახედა თუთხად განხილულს გზასა; ბოლოს გზა მიტყდა და უთხრა:

— გაიარეთ ჩქარა. ბაღლები ობერვილის გზაზედ გავიდნენ. მალაღმა ბიჭი სიცილს მოჰყვა.

ბუნდად, როგორც სიზმარში, პატარა სტენნი ხედავდა ჭარხანებს, ჯარის სადგომად გადაკეთებულთ თავდასებებულთ ხანგლებსა; რომელზედც მონძები იყო გადმოკიდებული და ბუნის თავები მალაღმა წაწვილნი, თითქო დილის ზრქელი ბურუსი უნდოდით გაეშოთ და რაში ასულაუყვნენ. ხანდისხან პატარა ბიჭებს წინ შეხვდებოდნენ ხოლმე ყარაულება და აფიცრები, ფარავებში გახეულნი, რომელნიც გარეშემოსა შინჯავდნენ დურბანდითა. იქ კანტი გუნტად მოხანდნენ კარები რომელზედც ზრქლად იდო თოვლი, ჯარის-კაცთა ცუცხლებსაგან მოლხობილი. მალაღმა ბიჭმა გზა იცოდა და ისე მიდიოდა მანდვრებზედ, რომ წინა ყარაულებს ასცდებოდა. თუიერა ამას გამოეშორს მორაჩეს, მაგრამ მანც სკად წაწვიდნენ ერთს გუნდს

ჯარსა, რომელიც თხრილში იყო ჩასფრებული. ამ ხელად კი მალაღმა ბიჭს ტყუილ უბრალოდ ჩაურა თავისმა ჩვეულებრივმა განვილით კედლებამა: ჯარის კაცთ არ უნდოდით ამათი გაშეება. ხოლო მას შინ, როცა მალაღმა ბიჭმა ტირილი დაიწყო, სწყარაულადამ გამოვიდა ერთი ჭადარა მორეული ბერი-კაცი; სიბერისგან მთელი სახე შექტმუჭონდა და სტენნის მამას ძალიანს ჰგვანდა. იგი სერჟანტი იყო.

— რაი, თქვე ჭიჭყინებო, ნულარ ტირით! უთხრა მან ბაშეებსა, — „ნუ გეშინიანთ! თქვენ გაგიშვებენ თქვენი კარტოფილი მოაგროვოთ. ჯერ კი აქ შემოდით და პატარა გათბით. აი ეს ბაღლი ღამის სიცივისგან გაშემდეს!“

ეჭა! პატარა სტენნი თრთოდა, მაგრამ სიცივისგან კი არა: იგი თრთოდა შიშისა და სიარცხილისაგან...

საყარაულში იმათ ნახეს რამდენიმე ჯარის-კაცი, რომელნიც გარს შემოსდომოდნენ ცუცხლსა, და თოფის შუბებზედ აგებულს გაყინულს პურს ათობდნენ. რაი ბაშეები დაინახეს, მყის განზე გაიწიეს და აღაზი დაუთმეს. მერე ვაჟაც უთავაზეს. როცა ბაღლები ვაჟას სკამდნენ, მას შინ კარებში მოდგა აფიცერი, გაიხმო სერჟანტი; რადრცა წაჭხრჩხულა და სისწრაფით უგანე გაბრუნდა.

— ყმწვილებო, — ჰსთქვა უკან შემობრუნებულმა სერჟანტმა მისარულის სახითა... ამალამ ცხარე საქმე გვექნება... ჩვენ შეუტყუთ პრუსიელებს საიდუმლო ნიშანი, რომლითაც მათს წინა ყარაულებს შევეპარებით. მე მგონია, რომ ამალამ მანც წავართმევთ იმ წყეულს ბურჟესა. ამის თქმასხედ ასტყდა ერთი სმაურობა და მხიარულება. მოჰყვნენ თამაშობას და სიძლერას, და თოფის შუბებსაც დესვა დაუწყეს. პატარა ბიჭებმა კი ამ სმაურობაში და არეულობაში დრო ისელოთეს და ერთს წუთზედ გამოიპარნენ. თხრილს იქით ვაკისი იყო და ვაკიანის შუა გულს თეთრი კედელი სათოფეობითა და საზარბაზნოებითა მოხანდა. პატარა ბიჭების გზა იმ კედლის პირს მიდიოდა. დრო გამოშვებით პატარა ბიჭები დადებოდნენ ხოლმე იმ სახედ, თითქო მართლად ვარტოფილს ჰბლევდნენ, რომ ეჭვი არ ადებინან.

— „დავბრუნდეთ უკან, ნულარ წავალთ იქ,“ ამბობდა პატარა სტენნი. მასხუხად ამხანაგმა მარტო მხრები აიწია, და გასწია. სტენნიც ისევ თან გაჰყვა. უცრად მოესმათ, რომ იქ სადღაც ახლო თოფებსა სტენავენ.

— „მიწაზედ წაწეკ,“ უთხრა მალაღმა და თვითნც გაერთსო მიწას.

იგი წაწვა მიწაზედ თუ არა, დაუშტვიანა. მასხუხად ამასაც დაუშტვიანეს. მერე ცოცვიც წავიდნენ წინ თოვლ და თოვლ. კედლის წინ მიწის სისწრაფე გამოხანდა ჯერ ყვითელი, ჯავარსავით ულავებში და მერე გაქანილი ქული. მალაღმა ბიჭმა მსწრაფად გადასტა თხრილზედ და პრუსიელს გვერდით ამოუდგა.

— „ეს ჩემი ზეტარა ძმას“, უთხრა მან ზრუსიელს და დახანჯა სტენნი.

სტენნი ასეთი ზეტარა რომ იყო, რომ ზრუსიელმა დაიხანჯა თუ არა, სიცილი აუტუდა. კედელს იქით გადასყვანად თვითონ ზრუსიელმა ხელში აიყვანა სტენნი და ისე გადაიყვანა.

კედლის იქითა მხარეს დიდი თხრილები გაქოქებულით, დიდრონი სკები დაუარათ და თოვლში ამოთხრილის ხერხელებივით ამოკრთოთ თავი ისე იმ ყვითელს ჯაგასავით უღვავებს და გაქონილს ქედებს. ზრუსიელები იცინოდნენ ამ ბაღებს რომ სედავდნენ. ცოტა იქით იყო მებაღის სადგომი დიდრონი სკები ქვეშ. მის ქვეშ—სართულში ჯარის-კაცი იყვნენ, ქაღალდს თამაშობდნენ და მხარულად გახალბეულს ცუცხლზედ წვნიანს რადასაც სარძავდნენ. ქვადიან კაი სუნი მოდიოდა კომბოსტოსი და ღორის ქონისა. ზრუსიელთა სადგურში ბევრად ჭკობდა იმ ფრანციელთა გუნდის სადგურს, რომელსაც ზეტარა ბაღლები გზავდა წაწყდნენ!

სემო სართულში აფიცრობა იდგა. იქიდან ფორტანაინოს ხმა ისმოდა და შამანიის ღვინის პრეპარატები. ეს ზარბუღი ბაშუბი რომ დაიხანჯა, მხარულების ურამ დაიგროვდა და როდესაც ბაშუბმა გაზეთები გადაჭსეს, აფიცრობმა ღვინო უთავაზეს, და მერე ყოველისთვის აამბობინეს. იქა მყოფს აფიცრობს თუმცა მრისხანე და ამაყი სახის მტყუალსა ჭკობდათ, მაგრამ მადლის ბიჭის ქურჭრი მასხარობა და სასაცილო კილო იმთავს სიცილს მოჭკობდა სოფელში. ისინი იცინოდნენ, იმეორებდნენ რა მის ნათქვამსა, და აღტაცებით ჭეუზალობდნენ იმ ზარბუღის ლაფში, რომელიც ბაშუბს მოაქნდათ სოფელში ახალის ამბების სასულითა. ზეტარა სტენნსაც უნდა უღაპრავა რამ და ამით დაქოქებებისა მათვის, რომ არც მე ვარ სულელიო, მაგრამ მას თითქო რადაც უბაძა ენას. მის წინ ერთი ზრუსიელი იდგა, სხვაზედ უფროსი და სქამიანი. მას ხელთ ეჭირა გაზეთი და განებებ აჩვენებდა ვითომ კვითსულაობა, ნამდვილად კი თვალი სტენნისაკენ ეჭირა და არ ამოხრებდა. მის თვალში გამოჭკობდა გულმტკიცებულობა და სუყველური. მას იქნება თვალ-წინ წარმოუდგა თვისი სტენნისავით ზეტარა შილი, რომელიც შორს, თავის ქვეყანაში დაეტოვებინა, და იქნება გულში ამბობდა:

— „მე სიკვდილი მიჩვენია, ვიდრე ჩემის შვილის ნახვა ამ სამაგელს სკობაში.“

ამ წუთიდან სტენნი იგრძნო, რომ მის გული შეკუმშა ვიღაცის მძიმე სკობა და ფეხქა შეუწყვიტა.

რომ ეს საცემობელი როგორმე მიეურყებინა, ღვინოს დაუწყო სმა. მალე აჩნა ყაველისთვის თვალთა წინაშე. თითქო მიღმა მოკვდა, რომ მისი ამხანაგი დაჭრილობა ფრანციელთა საერო გვარდიასა, მათ ვარჯიშობასა,

მათ თოფ-იარაღსა და მოკამაზულობასა და უკველს ამაზედ მსმენელნი მადლის სმით ხარხარებდნენ. ამის მერმედ მისმა ამხანაგმა უეტრად ხმა დაიდაბლა, აფიცრობი მიუხანჯავდნენ, სიცილს თავი დახანჯეს და სმენად გადაიქცნენ. იმ სამაგელს უნდოდა ის ეცნობებინა, რომ ფრანციელთა ჯარს მათი ნიშანი შეუტყვის და ამაღამ დაცემს უპირობებენ...

აქ ზეტარა სტენნი შეკრთა და გააფთხდა.

— „ნუ იტყვი, ნუ!... დაუძახე მან ამხანაგს: მაგის თქმა არ იქნება... მე არ მინდა, არა...“

ამხანაგმა სასაცილოდ აიკვლო სტენნი და ზრუსიელებს ყვალაფური უამბო. გაათავა თუ არა, აფიცრობი წამოდგნენ და ერთმანეთს მათგანმა გაიშვირა თითო კარქისკენ და უთხრა ბაშუბებს:

„—გადით, დაივარჯინით!“

აფიცრობმა მაშინვე სხანა-სხუბით დააწყეს ნემს-ცურად დაზარა. მადლი ბიჭი ამაყად გამოვიდა გარედ და ხელში ფულს ახსარუნებდა; სტენნი კი უგან მოჭსდებდა თავ-ჩაკიდული. გვირთ გაუარა თუ არა სტენნი ამ ზრუსიელს, რომლის ყურებამაც წელას ისე შეაწყეს, მოკვდა დაღონებული ხმა, რომელიც სტენნს ეუბნებოდა:

— „ეკ კარგი არ არის, არა...“ სტენნს თვალში ცრემლი მოკვდა.

ვაკეხედ რომ გავიდნენ, სულ სიბზილით წავიდნენ, და მალე მივიდნენ სათავისოსა. ზარბუღი კარტოფილითა მათ თავისუფლად გაიარეს საყარაულოები. ფრანციელნი ემზადებოდნენ დამით დასაცემად. ჯარი ჩუმად მიდიოდა და კედლებს იქით იკრიბებოდა. ბუბრი სერჟანტიც იქ იყო, ჯარის კაცებს თავ-თავის ადგილს აყენებდა და სისარულით არ იტოვდა რა ექმნა. როცა ბაშუბმა წინ გაუარეს კეთილად გაუღიმა...

ვაი, ამ დიმილმა რამოდენი ტანჯვა და მწუხარება მიყენა ზეტარა სტენნსა. მას უნდოდა დაევირნა ჯარისათვის: იქ ნუ წასვალთ! ჩვენ გაგუადეთ... ჩვენ გაგაციოთ... მაგრამ ამხანაგმა უთხრა:

— „თუ წამოხრამი რასმეს, თოფით დაგვსრუტენ.“ სტენნი შიშმა შეაყენა.

ყურნეში ისინი შევიდნენ რადაც უნატრონო სახელში და იქ გაიყვეს ფულები.

ეს კი უნდა აღვიაროთ, რომ ზეტარას ურად და სისწოროთ გაიყვეს. და როდესაც ზეტარა სტენნს მოკვდა ფულის ხსარუნი ჯიბიდან და წარმოუდგა, რომ ესაა უკვალისა“ თამაში შეუძლიან, მაშინ მას თვისი დახანჯული უწინდელს სახაროდ აღარ მიანხდა. სოფლოროცა მადლი ბიჭი თავის გზავდა წავიდა და სტენნი მარტო დარჩა, მაშინ ჯიბეები თითქო დაუმძიმდა და ის ხელი, რომელიც წინაშე შეუკუმშა გული, თითქო ესაა უწინდელს უფრო მაგრად სულს უხუთავსო. თვითონ

ზარიყი ჰარიყად აღარ ეჩვენა. ვინც კი ქუჩაში მიმავალი ნახა, ეგონა რომ ეველა შრისხანებით უეურებს, თითქო შეკრუთ საიღამაც მოდიოდა. სიტყვა „მოკლავ“ ეს- მოდა უოველს კუთხიდა: ეტლის თვლებიან გრილიც ამას ეუბნებოდა, დაფიცა, რომელსაც ჭსტყმდნენ იქ სცა ჯარს ათამაშებდნენ. ბოლოს მოვიდა შინ და გული და- უშვიდდა, რომ მამა შინ არ დახვდა. მარად ავიდა თავის ოთახში და ბალიშ ქვეშ ამოსდო თული. თული აწუსებდა მას.

მის დღეში სტენის მამა არ უოფილა ისე ბედ- ნიჭ და გულკეთილ როგორც იმ ხალხის. ზარიყის გა- რდად მოსულიყო ამბავი, რომ საფრანგეთის საქმე კარ- გად მიდის. ვასამშვად ამ ბერძან ჯარის-კაცმა შესვდა თავის ოთახს, რომელიც წინ კედელზედ ეკიდა, და უთხ- რა თავის შვილს გულკეთილობის დიმილითა:

— „აი აი, შაწაწაუნა, შენც წასვიდოდი ზრუსიე- ლებსზედ რომ დიდი უოფილიყა!“

რვა საათი იყო რომ დაიგრილა ზარბაზნისა.

— „ეს ჩვენები არიან... ბურჟუაზი ომობენ,“ ჭსტყვა კეთილმა ბერი-კაცმა, რომელმაც როგორც თავისი სუთი თითი ისე იტოდა ეველა სიმატეები. ზატარა სტენი ეოფითრდა, დალაღა მოიგონა, წავადა და ქვეშატებში მავა, მაგრამ ძალი არ მოუვიდა. ზარბაზნის გრილი კიდეც მოდიოდა. მას წარმოუდგა, რომ საფრანგეთის ჯარი წავადა ზრუსიელებს თავს დაესხა და ამის მაგიერ ზედ შეესლება ჩასაფრებულს და წინადვე მომზადებულს ზრუსიელებს. მერე მოაგონდა ბებერი სერჟანტიცა, რომელმაც დიმილით გამოაცლია, მოუბუნა რომ იგი გარ- თხმულია დედა-მიწაზედ, სისხლში ჭსტურავს და მის გვერდით ბერძენი სხვანი ჭყრინ დახრცილება!!.. ამოდენა სისხლის საფასური დამალული არის აქ, ბალიშ ქვეშ,— და ამას მომქმედი თვითონ არის, თვითონ ბერაკის სტენის შვილი... ცრემლმა სული შეუგუბა, მას მოესმა, რომ მერე ოთახში მამა მისი დადის და ფანჯარაზე გადო.

მირს მოედანსედა ჯარს ავრკებდნენ. ურთი გუნდი მობილებიან ომში წასხვლედა ემზადებოდა. იქ კი მართ- ლა ნამდვილი ომი ცტენილიყო.

საწაწაღმა გულ-ამოქვადრმა ბაშვმა ტირილი ველარ შეიკავა.

— „რა დაგმართინა,“ ჭკითხა მამამ შვილსა, როცა მის ოთახში შემოვიდა.

ბაშვმა კვლარ გაჭსტლო, წამოსტა ქვეშატებიდან და მამას თქვებში ჩაუყარდა. დაიძრა ბაშვი თუ არა, რც თული იყო სულ მირს ჩამოცვივდა.

— „ეს რა თულია? ნუ თუ მოგიზარავს?“ ჭკითხა ბერიკაცმა და მოელმა ტანმა ცანცანი დაუწყო.

ისე უამბო ზატარა სტენმა ეველეთერი რაც მოეს- დინა რომ სული არც კი მოუბრუნებია. რამოდენადც

უამბობდა, იმოდენად გულზე თან-თან ეშვებოდა და თა- ვისის სიტყვითვე ბრალის კისრად აღება გულს უშვი- დებდა. ელდა ნაცემი მამა ისმენდა ამ სასარელს ამბავსა შეილისსა. როცა ზატარა სტენმა თავისი აღსარება გა- თავა, საწაწაღმა ბერი-კაცმა მიიფარა ზირის სასწულე ორი- ვე სული და ჭკითხის მოჭყვა.

— „მამა, მამა!“ უნდოდა რაღაც ეთქვა ბაღს, მაგრამ ბერიკაცმა სელიდ განიშორა და სმა არ გაჭსტა. მერე დაჭსწვდა და თულიებს ძირიდან კრეფს დაუწყო.

— „სულ ეს არის?“ ჭკითხა მამამ.

ზატარა სტენმა თავი დაუქნია ჭოს ნიშნად.

ბერი-კაცმა ჩამოიღო კედლიდან თოფი და ჩანთა, ჩაიწყო ვიბეში თულიება და ჭსტყვა:

— „მამ კარგი!... მე ამ თულიებს ისეე ზრუსიელებს მიეუტან.“

ამის მერე აღარა ჭსტყვა რა. ისე ჩამოვიდა გიბე- სზედ ძირს, რომ შეილისკენ ერთხელად აღარ მიუსუნია, გავიდა ქუჩაში და შაკრია მობილებს, რომელნიც სამირად მიდიოდნენ.

მას აქედ აღარავის არ უნახავს მოსუტებულა სტენი,

ე. ლენინაშვილისა.

ჩვენი ისტორიისათვის მასალა. *)

(დასასრული).

დროთა მათ შემდგომად გარდაიცვალა შინაგანის აფხაზეთის მთავარი საფარ ბეგი შარვაშიძე წელს ქრის- ტესით 1821 თებერვლის ნ. და შემდგომად ამისა ამა- ვე წელს მარტის ექვს ჭსან ბეგ ქალაქ ბეგის ძე მსა საფარ ბეგისა შეიბურეს რუსთა და წარვიყანეს რუსეთად. მცნობი ამისი ასლან ბეგ შარვაშიძე მამის მეფელი, რომელი იყო თათართა შორის, მოვიდა აფხაზეთად, და ვინათვან არღარ ვინ ეყო მექვიდრე თვინიერ მცირ- წლოვანთა მეთა საფარ ბეგისათა, ამისთვის მიმართა უოველმან აფხაზეთმან და მოვიდეს ასლან ბეგისა და მისტეს უოველთა ერთგულებისა ზირი. მამის სელმწიფე იმ- შვარცლამან, რა სტან გარდაცვალება საფარ ბეგისა, მიუბო- მა აფხაზეთისა მთავრობა მესა თვისსა (მისსა) დიმიტრის, რომელი ისრდებოდა სან-შეტერ-ბურღსა შინა, რომელი წარვიყანა საქართველოს მეფის ასულმან სამეგრელოს დედოფალმან ნინა, რომელი ზირველ აღწერეთ. ესე გა- მოვიყანეს საწაწაღებელისაგან, მიუბომა ჩინი ზოლგოვნი- კობისა და სხვა მრავალნი წაწაწაღნი და გამოისტუმეს აფხაზეთს მთავრად. და რა მოვიდა საქართველოს უზი-

(* „ივერია“ № 14.

სატყის მმართველთა კომოლოგთან და მან წარმოუგზავ-
 ნა იმუტეთის მმართველს თავადს გარჩევილს, და უბრძო-
 ნა, რათა თვით წარუყვას მხედრობითა და განდევნოს ას-
 ლან ბუგ და დიმიტრი ქქმასს მთავრად აფხაზთა. მაშინ
 ბჭანებისა მეზრ ლემზადა თავადი გარჩევილი და სთხო-
 ვა მხედრობა რამდენიმე სამეგრელოისა მთავრისა ხვე-
 სს და სახელად გამოსთხოვა თავი ჩემი მხედართ მძღუ-
 ხსად. წარვიდა თავადი გარჩევილი რაითა ბატალიონითა
 და თვისის არტილერიითა, თვით მთავარი ჩემი ლეონ
 დინი მიტყვა თავის სამხედრომდე დალიძემდე, და
 იქიდა მე გამატანა და ჩემთანა ლეხსუმის მხედრობა ექ-
 სისი ვატი და წარვედით და რაღეს მივედით ჩვენ დალი-
 განს იქით ასლან ბუგ მოვიდა დაუგლებელის აფხაზ
 სპით და დასდგა მოქებს და უნდოდა ვითამ ბირდა-
 ბირდა ჩემი.

გარნა სიძე ჩემი ლიბუგ შარვაშიძე, რომელი იყო
 შთამომავლობითა მატყადას, უწინარეს ამისა რაითა
 წლითა მოვიყვანე მართლსა სარწმუნოებასა ქრისტიან-
 ღვთისა ჩვენისასა, ნათელ ვეც და უწოდე ლექსინდრე და
 მივეც ცოლად ასული ჩემი კვარია. ესე იყო მიფლობე-
 ლა ნასკერის სრულის აფხაზეთისა, რომელსა უწოდებენ
 შესროფელს. ესე მყოფი ასლან ბუგთან ვეზრასე და გარ-
 დმოვობიერე ჩვენ ვერძო, აგრევე ცოლისა მის ჩემი სა-
 ლარეფო მარშინია, რომელსა უსმენდენ სრული წებელნი
 და სხვანიცა, და იყო მის უამსა აფხაზთა შორის შემდე
 ვატი. ესენი გარდმოვობიერენ და მოვიყვანე ჩვენთანა, ამის-
 თვის ვერა დასდგა ასლან-ბუგ მოქებს და წარვიდა. წარ-
 ვედიო ჩვენცა და რა მივედით წუბას და დავეზანაკეთ,
 მოვიდა იქ სალარეფო მარშინია და გვაცნობა, რომელ
 გზას ზედა ჩემსა ზღვის ბირად, სადა ეწოდებოდა აში-
 ვარა, მუნ შეუკრავს რაისსა და სუთსა ადგილსა საფარი
 ასლან ბუგს, სადა არა არს გზა თვინიერ მისა და მუნ
 სდგას აფხაზთა და რამდელთ რამდენიმე სპითა. მცრო-
 ბი ამისი მეორესა დღეს განვეზადეთ და წარვედით და
 რა მივედით მუნ დანიშნულსა ადგილსა, ვნასეთ თქმისა-
 ვერ სალარეფოსა რაისსა და სუთსა ადგილსა ძლიერ მ-
 გარი და საბრძოლველად გაწეობილი საფარები, სადა არა
 ქქმანდა გზა არსით შემოსავლელი. და რა ვსცანით თვი-
 ნიერ ამისა არა იქმნებოდა რა, დავიწყოთ ბრძოლა და შე-
 იქმნა სასტიკი რძი, სადა არა გამოიჩინოდა წარბაზან-
 თა და თრფთა ცემა და მოიკლადენ საკმაოდ ვაგნი. და
 ვიბრძოლეთ რა სამი საათს, და ვსცანით, რომელ წარ-
 ბაზნითა და ესე ვითარისა ბრძოლითა ვერ განვედენით
 მათ, მაშინ ერთიანად ვსთქვით და მიუტანეთ ერთი და
 რა გზის მიუტანეთ ერთი, მაგრამ ვერ ავიდეთ, სო-
 ლო მესამე გზის საზრდალთა და მხედართა განუჩნველად
 ერთიანად მიუტანეთ ერთი და ავიდეთ უბრძოლველი

სათვარი და განვედენით. გარნა კვლად დასდგენ მეორეს
 უყნა საფარსა მკრათ, მაშინ რა ნასა თავადმან გარჩე-
 ვილსა, რომელ გამწვლად საქმე მედროშესა ჩემსა გამო-
 ართვად დროშა ჩემი და თვით მიუძღვა მხედრობასა და
 რამდენისამე განვიდას შემდგომად მე მომიცა დროშა
 და მე უძლოდი მხედრობასა და ესე ვითარითა საქტი-
 ლითა ავიდეთ საფარნი და განვედენით და სრულიად
 ვავატიეთ, სადა ვეკრანდა ბრძოლა გაუწეველელი თქმსეც-
 სს საათსა და ესრეთ იბრძოლეს დღეს მის აფხაზთა,
 რომელ არას დროს მოთხრობილა ბრძოლა ესე ვითარ-
 აფხაზთაგან და მოვიწერა დამკან და დავსდევით მის
 დამესა მდინარის მატარას ბირსა ზედა.

სოლო დიდა რა გაიყნდა წარმოვედით და კვლად
 მოვიწინდეთ დასთომა და რა ვნასეთ და იყო ცნენთა შე-
 ტიკებისა ადგილი, მაშინ ჩემთა ლეხსუმელთა შეუტის-
 და მცირედისა სრულითა ვავატიეს, და მრავალი დგენ
 უყეს და განიბინენ და მივედით თუბუნს (ესე იგი
 ცნობს) და ქალაქი და ვარძო მისა სოფელნი და ვბ-
 რეთვე სასახლე შარვაშიძეთა სრულთ დავსწვით და ალ-
 ვარსკეთ და მუნით მივედით აქუს ცისესა შინა; მუნ
 განვისვენეთ რაისსა თუ სუთსა დღეს შინა ბრძოლითა
 საკმაოდ დამსურვალთა და განუსვენეთ მუნ დავადი-
 თა და ჩვენ წარვედით ზოფუს. და რა მივედით სასახ-
 ლესა შინა შარვაშიძეთა, დავეზანაკეთ და მოვიდენ ვა-
 ველნი ზოფუელნი, გარნა ნარჩოუ და გიორგი ინალი-
 შვილები არ მოვიდენ ჩვენთა, ვინაითგან ერთგულებდენ
 ასლან ბუგსა, ამისთვის განრისხდა თავადი გარჩევილი და
 წარგვავლისა საინალი-შვილოშიად დასაბრძოლად მე და
 შოთალოვოვნი ივან სიკოლავენი თავადი აფხაზოვი
 და რა წაველთ გზასა ზედა შევირიეთ გიორგი ინალი-
 შვილი და მიუტყვეთ დანაშაულობა მისი და ნარჩოუ არ
 მოვიდა. წარვედით და ვაბეტის წელის ბირსა ზედა და
 ვვვანაკეთ სასახლესა შინა ნარჩოუსასა და მუნით წარ-
 ვვანავთ თარეშნი ჩვენნი ლეხსუმელნი და მოათარეშეს
 მრავალნი ადგილნი და მოხდეს მრავალნი ბირუტყენი
 და სხვა ალაფი და მოვიდენ. და შემდგომად დავსწვით
 სასახლე ნარჩოუ ინალიშვილისა და ვარძო სოფელი
 ყოველი და მესა ზედა დავმოვიდეთ მუნ რაინი ვაგნი
 შესაშნებულად აფხაზთა. და თუმიც ვვიყვას მცირედი
 სრულად იქა, მაგრამ ვავატიეთ მსწრაფად და ესე ვითარ-
 წარმატებით მოვედით კვლად ლუსუნს სასახლესა შინა
 თავადს გარჩევილთან.

სოლო შემდგომად სამისა დღისა შევადიეთ დი-
 მიტრის ყოველი აფხაზეთი, მიულოცეთ ცრემლიანით
 მთავრობა. დაუტყვეთ მცველი მხედრობა და მარაი რა-
 ვარცა და ესრეთის მოქმედებით წარმოვედით და მოვედით
 კვლად აქუს (რომელ-არს სოხუმს) და აუუდამ თავადი

გარჩევილი წამოვიდა ზღვით და მერე თავადი აფხაზოვი და უოკელი მხედრობა ხმელთა გზაზედა და თავისი უგვიანის და არა მარტოლიადის საქციელისათვის რქუმის წყლის პირზედ დავიჭირეთ ბეჟან მარღანია, რომელი ჟამის მას დადიანის სამთელბელო სამურზაყანას შინა იყო შემდეგ კაცი და ესრეთ მშვიდობით წარმართებულნი მოკვდით სახლადვე ჩვენსა.

ესე ვითარისა სამსახურისა ჯილდოთ გვიბოძეს მოწყალება თავადს ღენერალ მაიორს გარჩევილ ბურნათის კოლონო ბრიალენტით მოოჭვილი, თავადს აფხაზოვს ჩინი ზოლოტნიკობისა, მაიორს რაკოცას და მაიორს შულჯახოვს მეოთხე ხარისხისა ორდენი წმინდის ვლადიმერისა და სხვათა აფიცართ მათ მათი შესაბამი. მე შინობეს ჩინი ღენერალ მაიორობისა, ჩემს ხელთ ქვეშეთ თა, ძეს ჩემსა გიორგის ზოთ-ზოტნიკობა, რომელმანცა ჟამის მას წარმოაჩინა სახელგანთი მამაცური ქცევა, რომელიცა იყო ჯერეთ ურმა, თავადს ლევან გოლოვანს ორდენი ვლადიმერის მეოთხისა ხარისხისა, რომელმანცა ვაჟგანობითა ჟამის მას განასხვავა თავი თვისი, ვასტანგ ზააღის ძეს სათიანს ზრახორშიკობა, რომელიცა მცირედ დაიკოდა ხელზედ; სამურზაყანოველთ რომელიცა მე მასლდენ თავადს თემურჯან ანხაბაძეს ზოტნიკობა და ზენცია სიკვდილამდის, რომელიცა გვემსახურა ზერეოხიკობითა და სხვათა და სხვათა საქციელითა; თავადს შარვაშიძეს ორთა მათ ხუსულობასა და ზურაბს და თავადს დათა ანხაბაძეს ზრახორშიკობა, და ეგრეთვე ალიბეგ შარვაშიძეს ზოტნიკობა და სლარეუფე მარშანიეს კაპიტნობა და სიკვდილამდის ზენცია და ესრეთ ღირს ვიქმენით მონარხისა მოწყალებითა.

სოლო განმებული და გაქცეული ასლან ბეგ მივიდა ჯიქეთს და იშოვნა საგამო ჯარი ჯიქისა, მოვიდა და მოადგა ჩვენთა დატეკებულთა მხედრობათა ღურუნს და მაიორს რაკოცას. თუმცა მამცად იყვნენ ჯიქნი და შემოკრეს საფრითა, სდა იყვნენ ჩვენნი მხედრობანი და მივიდენ მამცად, მაგრამ რუსთა თვისის ჩვეულების უმჯობესის მოქმედებით დაუწყეს ბრძოლა და გაქციეს ჯიქნი და მრავალნი მოჭკლეს და მრავალი ალაფი დაჟრევიეს და ესრეთ განკმარჯვით მცირედთა მხედრობათა ჩვენთა და ხირცხვილუელი წარვიდა ასლან ბეგ და მისი ჯიქნიცა.

სოლო შემდგომად მთავრობისა მისისა ერთისა წლისა შესრულებამდის დასწეულდა მთავარი დიმიტრი საფარ ბეგის ძე შარვაშიძე და სურბედურით აფხაზთა გარდაიცვალა იგი წელს ქრისტესით 1822 და დაფლეს რუსთა დიდის ჰატვიითლუ-

სუნისა სასახლისა ეკვლისასა შინა. სოლო მიუწოდა საქართველს უზირატეს მმართველმან იერმოლოვმან უმცირესსა მძას დიმიტრისასა მისილს და მისცეს მთავრობა შინაგანის აფხაზეთისა და ჩინი მაიორობისა ვინათგან ჯერეთ მცირე წლოვანი იყო. სოლო ვასტანგ ბაგრატიონი, რომელი უწინარეს ვასსენეთ, იყო გადაჯარდნილი ახალციხეს ოსმალთა შინა, და იყო მისთან იოანე ქაინოსროს ძე აბაშიძე, რომელი ესეცა უწინარეს ვასსენეთ, ესე წარვიდა სტამბოლს ოსმალთ იმპერატორთა შინა (ესე იგი სვანთქართან) და მიიღო ჰატვი, და რა მოვიდა მუნით შეეშურა რომლისაძე მიწეზისათვის ვასტანგ ბაგრატიონი, შეუჩინა კაცნი და მოჭკლეს ახალციხეს იოანე აბაშიძე. წელს ამას 1822 დეკემბერსა 12 გარდაიცვალა გიორგი ნიკოლაოვის ძე დადიანოვი სავლად და საბავთოდ საზოგადოდ სახლთა სამთავროთა დადიანთა; ვინათგან იყო კაცი ღირს სასსოვანი და საყვარელი. ეგრეთვე წელს ქრისტესით 1823 იანვრის 28 გარდაიცვალა ღენერალ-მაიორი და ვაჟლერი იმერეთის სახლთ-ურსუცისი თავადი ზურაბ ქაინოსროს ძე წერეთელი სიმამრი დადიანისა ლეონისა, რომელი იყო სრულიად იმერეთისა შინა ჭკუითა და კარგ კაცობითა წარმოაჩინილი, და სახლთა შინა დიდებული. ამათ ჟამთა მთავარმან ჩვენმან ლეონ დადიანმან მოიყვანა როსტომ ბეგ ქვლიში აჭმედ ბეგის ძე შარვაშიძე და შთამომავლობითა მჭამდიანი, ნათელ-სტა სახელსა ზედა ქრისტესა და ქრისტეან ჭყო და მისცა დაი თვისი ქეთევან ნაცოლანი მარხარ შარვაშიძისა ცოლად. თუმცა არა კეთილ ქეთულებისა მისისათვის უწყურბოდა როსტომ ბეგს მმართველობა რუსთა, გარსა მთავრის დადიანის ჰატვისათვის მიუტყვეს მას.

სოლო ჟამის ამას სამეფოსა საქართველო იმერეთისასა უსაშვალოდ ჭფლავს დიდი ხელმწიფე ჩვენნი ალექსანდრე ჰავლეს ძე შირველი მხედროელი სრულიად რუსეთისა, სამთავროსა სამენგრელოსსა სრულიად ფლობს მთავარი ლეონ გრიგოლის ძე დადიანი, გურჩიისა სამთავროსა ჭფლავს მთავარი მამია სიმეონის ძე გურიელი, აფხაზეთისა სამთავროსა ჭფლავს მთავარი მისილ საფარ ბეგის ძე შარვაშიძე; სოლო ამათ მთავრებთა ჭფლავს რუსეთის იმპერატორი, ალექსანდრე ჰავლეს ძე შირველი და არს მშვიდობა გამოუთქმელი, რომელიცა უმეტესად დაამტკიცოს მომცემელმან კეთილისამან ღმერთმან.